

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни

«ОСНОВИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА»

(для здобувачів вищої освіти I курсу денної та заочної форм навчання спеціальності 035 «Філологія» спеціалізації 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська»)

(Електронне видання)

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні кафедри
германо-романської філології та перекладу
Протокол № 8 від 08.02.2023 р.

Київ 2023

УДК 811.111'25 (075·8)

Конспект лекцій з дисципліни «Основи перекладознавства» (для здобувачів вищої освіти I курсу денної та заочної форм навчання спеціальності 035 «Філологія» спеціалізації 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська») [вид. 2-ге] / Уклад.: А.Ю. Бовт. Київ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. 73 с.

Конспект лекцій з дисципліни містить лекційні матеріали за дев'ятьма темами з основ перекладознавства. Після кожної лекції містяться запитання для самоконтролю та список рекомендованої літератури.

Матеріали розраховані на здобувачів закладів вищої освіти.

Укладач:

А.Ю. Бовт, к.пед.н.

Рецензент:

М.М. Літвінова, к.філол.н., доц.

ЗМІСТ

Передмова	4
Лекція 1. Мовні одиниці і рівні перекладу	5
1. Мовні одиниці перекладу	5
2. Рівні перекладу і мовні рівні	6
3. Особливості членування тексту	9
Лекція 2. Перекладацький аналіз тексту	13
1. Поняття і етапи перекладацького аналізу тексту	13
2. Фактор “критичного ока” у процесі пошуку оптимального варіанту перекладу	15
3. Навички аналізу варіантів перекладу	17
4. Уникнення перекручень, неточностей, неясностей	18
Лекція 3. Перекладацькі трансформації	21
1. Перекладацькі універсалії	21
2. Перекладацькі трансформації як прийоми адекватного перекладу	22
3. Причини перекладацьких трансформацій	24
4. Огляд класифікацій перекладацьких трансформацій	24
Лекція 4. Фонетичні аспекти перекладу	29
1. Транслітерація як прийом відтворення графічної форми іншомовного слова	29
2. Транскрипція як прийом відтворення звукової форми іншомовного слова	30
3. Комбінація транскрипції та транслітерації	30
4. Фонографічна заміна за традицією	31
5. Фонографічна стилізація мовленнєвих аномалій	32
Лекція 5. Граматичні аспекти перекладу	35
1. Сутність і причини використання граматичних трансформацій	35
2. Види граматичних трансформацій за В. Карабаном	36
3. Види граматичних трансформацій за О. Селівановою	37
3.1. Трансформації на словотвірному рівні	37
3.2. Трансформації на морфологічному рівні	38
3.3. Трансформації на синтаксичному рівні	39
Лекція 6. Лексичні аспекти перекладу	41
1. Міжмовні лексичні відповідники	41
2. Сутність і види лексичних трансформацій	42
Лекція 7. Прагматичні аспекти перекладу	46
1. Поняття «прагматика»	46
2. Прагматичний потенціал висловлювання. Типи прагматичних відношень	47
3. Види прагматичної адаптації	48
Лекція 8. Проблема лакун і реалій в перекладознавстві	54
1. Лакуни. Типологія лакун	54
2. Реалії і їх класифікація. Квазіреалії	56
3. Прийоми перекладу реалій	61
Лекція 9. Проблеми перекладу онімів і фразеологізмів	65
1. Проблеми перекладу онімів	65
2. Особливості перекладу фразеологізмів і квазіфразеологізмів	69

ПЕРЕДМОВА

Курс «Основи перекладознавства» знайомить здобувачів вищої освіти з основними теоретичними питаннями, які стосуються процесу перекладу, створює теоретичні передумови для засвоєння практичних знань і навичок для майбутньої перекладацької діяльності і є необхідною базою для самостійної роботи студентів з їхнього основного фаху.

Обсяг лекційних занять – 18 годин. Вид семестрового контролю – іспит.

Предметом навчальної дисципліни є вивчення основних теоретичних питань, які стосуються процесу перекладу та перекладацької діяльності.

Даний курс дозволяє здобувачам:

- знати: мовні одиниці і рівні перекладу, особливості членування тексту; фонетичні, граматичні, лексичні, синтаксичні, культурологічні аспекти перекладу; особливості актуального членування речення; типи прагматичних відношень у висловлюванні; правила стратифікації мовних одиниць в процесі аналізу тексту; параграфемні засоби смислової актуалізації; способи уникнення перекручень, неточностей і неясностей.

- вміти: здійснювати перекладацький аналіз тексту; застосовувати відповідні лексичні і граматичні трансформації в процесі перекладу; визначати тема-рематичну структуру речення; застосовувати методи прагматичної адаптації тексту; відтворювати мовленнєві аномалії при перекладі; долати окремі перекладацькі труднощі (переклад фразеологізмів, онімів, лакун).

В результаті вивчення дисципліни формуються:

- здатність вільно оперувати перекладознавчою термінологією для розв'язання професійних завдань;

- здатність здійснювати лінгвістичний та перекладознавчий аналіз текстів різних стилів і жанрів;

- здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел;

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;

- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;

- здатність здійснювати адекватний письмовий та усний переклад відповідно до чинних нормативних вимог.

Формуванню необхідних компетенцій сприятиме не лише добре структурований теоретичний матеріал із запропонованих тем, а й запитання до самоконтролю, які дозволять здобувачам перевірити рівень знань, і список рекомендованої літератури, яка надасть змогу глибше вивчити окреслені питання самостійно.

ЛЕКЦІЯ 1

Мовні одиниці і рівні перекладу

План

1. Мовні одиниці перекладу
2. Рівні перекладу і мовні рівні
3. Особливості членування тексту

1. Мовні одиниці перекладу

Протягом тривалого часу серед теоретиків та практиків перекладу йшли суперечки щодо виділення мовної одиниці перекладу: одні з них вважали, що нею може бути будь-яка одиниця мови або змістова єдність; інші дослідники відстоювали думку про те, що тільки комунікативні одиниці мови (тобто, речення або текст) варто вважати одиницями перекладу, підтверджуючи цю думку тим, що людина мислить не словами, а реченнями (речення містить у собі закінчену думку) (Бархударов, Корунець). Але переклад може здійснюватися і на нижчих рівнях, коли контекст речення (або речень) не потрібний. Іноді для цього навіть досить заглянути в типовий перекладний словник. Крім того, існують слова і вирази, що функціонують в усіх (або майже всіх) мовах – це так звані інтернаціоналізми (наприклад, суспільно-політичні терміни, оніми та ін.), – значення яких зрозуміле і без перекладу як такого.

Як справедливо відзначає Л. С. Бархударов, **одиниця перекладу** – це мінімальна мовна одиниця в тексті МО, яка має свій відповідник у тексті МП. Вона може мати складну структуру, складатися з декількох компонентів, але окремі частини в її складі не перекладаються, тобто в МП немає таких дрібних відповідників.

Не слід вважати, що мінімальна знакова одиниця мови і мінімальна одиниця перекладу – це абсолютно одне й те саме. Як відомо, у мовознавстві мінімальною знаковою одиницею мови прийнято вважати морфему. У перекладознавстві найменшою мовною одиницею перекладу може бути не тільки морфема, а й будь-яка інша одиниця мовних рівнів: фонема, лексема, словосполучення, речення, абзац, складне синтаксичне ціле, текст тощо.

Одиниці перекладу встановлюються відповідно до того мовного рівня, на якому вони відтворюється: якщо мовною одиницею перекладу є слово і до нього в МП можна дібрати декілька відповідних одиниць – слів або словосполучень, – у такому випадку говорять про переклад на рівні слова і т.д.

2. Рівні перекладу

У сучасному перекладознавстві прийнято виділяти такі рівні перекладу: рівень фонем / графем, морфем, лексем (слів), словосполучень, речень, тексту (Бархударов).

Переклад на рівні фонем / графем (або на фонологічному рівні) характеризується відтворенням у МП звукової або/і графічної оболонки мовної одиниці. На цьому рівні використовуються такі способи перекладу, як перекладацька транскрипція, перекладацька транслітерація або поєднання зазначених способів в межах мовної одиниці.

Перекладацькою транскрипцією називається такий спосіб перекладу, при якому для кожної фонемі МО встановлюється відповідник у МП, встановлений літературною традицією МП; тобто відповідність між мовними одиницями встановлюється на рівні фонем. Наприклад, англ. *Leghorn* - укр. *Ліворно* (назва міста в Італії), англ. *Heath* - укр. *Хім* та ін. Щодо топонімів, то слід прийняти до уваги, що деякі назви міст чи інших географічних об'єктів в певній МО мають сталий відповідник у МП, тому перекладачеві (особливо початківцю) слід першочергово "озброїтися" знаннями таких еквівалентів, щоб не довелося створювати заново те, що вже існує в мові, - адже внаслідок створення подібних "новацій" часто трапляються непорозуміння. Перекладацька транслітерація – це такий спосіб відтворення мовних одиниць, за якого між одиницями МО та МП встановлюється відповідність на рівні графем. Наприклад: англ. *Linkoln* – укр. *Лінкольн* та ін.

Перекладацька транскрипція і транслітерація зустрічаються в чистому вигляді досить рідко. Як правило, при перекладі мовних одиниць ці способи перекладу поєднуються в межах однієї мовної одиниці. Наприклад, англ. *Newton* можна передати українською мовою декількома варіантами – *Ньютен*,

Невтон, *Ньютон*. Який з перелічених варіантів є правильним для української мови? *Ньютен* – це перекладацька транскрипція в чистому вигляді, *Невтон* – це перекладацька транслітерація, а *Ньютон* – це сталий в мові варіант, у якому поєднуються і транскрипція, і транслітерація.

Переклад на рівні фонем / графем суттєво відрізняється від інших. Це зумовлено тим, що фонемі / графемі в окремому вигляді не несуть жодного значення (за винятком тих випадків, коли форма слова збігається з фонемою / графемою, наприклад, укр. *Я*, англ. *I* та ін.). Отже, цілком зрозуміло, що такий переклад є досить обмеженим за вживанням. Здебільшого його застосовують для передачі в іншій мові власних назв (онімів), а саме географічних назв, імен людей, найменувань тварин та ін. Як правило, імена людей передаються в іншій мові шляхом транскрибування, наприклад, англ. *John*, *William*, *George*, *Charles* передаються відповідно укр. *Джон*, *Вільям* (*Уільям*), *Джордж*, *Чарлз*. Однак наведені вище англійські імена можуть бути передані українською мовою шляхом транслітерації, якщо вони називають осіб будь-якої королівської родини або біблійних осіб. У такому випадку англ. *William*, *George*, *Charles*, *James* відповідно будуть передані

відповідно як укр. *Вільгельм, Георг, Карл, Яків*, англ. *Moses, Abraham* зазвичай перекладаються, як *Мозез, Абрагам*, однак на позначення біблійних осіб, як *Моїсей, Авраам* тощо. Іноді спосіб транскрипції використовують при перекладі політичних та культурних реалій, як то: *перебудова, офіс, спікер* та ін. Багато інтернаціоналізмів також перекладаються саме на рівні графем. В сучасних мовах вже стали інтернаціоналізмами такі слова, як *футбол, баскетбол, волейбол* та ін., що походять від колишніх англійських слів-реалій *football, volley-ball, basket-ball* та ін.

На **рівні морфем** переклад відбувається таким чином, що до кожної морфеми слова МО добирається відповідна морфема у МП. Саме так відтворюється слово у МП. Наприклад, англ. *desks, papers, translator, teacher* в українській мові будуть мати вигляд відповідно *парти (столи), папери (документи), перекладач, вчитель* тощо.

Переклад на рівні морфем використовується не частіше за переклад на рівні фонем / графем, адже морфологічна структура семантично еквівалентних слів у різних мовах не однакова, особливо це стосується морфем (як словозмінних, так і слівотвірних). Навіть, в межах однієї мови існує декілька продуктивних слівотвірчих або словозмінних моделей, вживання яких закріплено мовною традицією в кожному окремому випадку, і вживати їх у будь-якому випадку не можна. На міжмовному рівні такі моделі так само використовуються окремо для кожної конкретної ситуації.

Одним з найчастотніших за вживанням є переклад **на рівні слів (лексемному, або лексематичному рівні)**, тобто до кожного окремого слова в реченні добирається відповідна лексема. *Наприклад: англ. She went to school.*

укр. Вона пішла до школи.

З наведеного прикладу видно, що поморфемної і, тим більше, пофонемної відповідності серед зазначених одиниць української та англійської мов встановити неможливо: кількість і якість фонем і морфем у складі слів обох мов далеко не завжди однакова.

При перекладі іноді трапляється так, що до певної лексеми не можна дібрати однослівний відповідник: доводиться передавати його словосполученням, реченням або описово. У такому випадку йдеться про різнорівневі відповідники одиниці перекладу МО в МП.

До перекладу на **рівні словосполучень (фразовому рівні)** здебільшого доводиться звертатися не лише для перекладу слів, що не мають однослівного відповідника в МП, вільних словосполучень, а й коли необхідно передати певний ідіоматичний вислів, тобто такий, значення якого не дорівнює значенням його компонентів. У кожній мові існує значна кількість сталих висловів на позначення певних понять. Тому, як правило, можна дібрати повний або частковий еквівалент до певної ідіоми. Наприклад: англ. *to jump over the moon*- укр. *скакати до небес*; англ. *it's raining cats and*

dogs - укр. *лє як із відра*; англ. *a place in the sun* - укр. *тепленське місце*; англ. *to be in the sun* - укр. *купатися в променях слави* і т. ін. Не можна перекладати такі вирази як *стрибати понад місяцем, йде дощ, як кіт та собака* і т. д. - виходить очевидна нісенітниця. Для перекладача-початківця бажано сталі вислови та їх переклади запам'ятовувати. Тільки в тих випадках, коли зовнішня структура і внутрішня форма словосполучення в МО та МП збігаються, стає можливим говорити про переклад компонентів. Наприклад, англ. *to get up; to get dressed* - укр. *вставати, вдягнутися* і т. ін. Нерідко до перекладу на фразовому рівні звертаються за необхідності передати країнознавчі реалії, реалії суспільного життя. Якщо подібного явища (предмета, процесу) в МП не існує, доводиться перекладати слова-реалії на рівні речення, тобто давати описове пояснення.

Переклад на рівні речення – це таке відтворення мовних одиниць оригіналу, за якого відповідність одиниць МО в МП може бути встановлена лише на рівні речення. За такого перекладу передається все речення суцільно; його окремі компоненти не виражають такого самого значення. Отже, одиницею перекладу на цьому рівні є речення, що зберігає однакове значення в МО та МП. Наприклад, речення *It has been raining for two hours* українською мовою послівно і словосполученнями не можна передати: адже в українській мові немає граматичної форми Present Perfect Continuous, яка зумовлена наявністю обставини *for two hours*, безособове речення українською мовою передається іншою граматичною структурою, без займенника. Це речення слід перекладати саме суцільно - *Вже протягом двох годин йде дощ* (пор. з англ. варіантом).

На рівні речення перекладаються так звані мовні кліше, форми ввічливості, дорожні вказівки. Наприклад: англ. *keep off the grass*, укр. *не ходіть по газонах*, *wet paint - обережно, пофарбовано*, *we shall make it - ми встигнемо*, *take your time - не поспішайте*, *won't you come in ?- заходьте, будь ласка*, *help yourself to... - їжте, будь ласка* та ін.

На рівні речення перекладаються й прислів'я. Наприклад, англ. *Discretion is the better part of valour* можна перекласти українською мовою дослівно - *Обережність - це краща частина доблесті*, але при такому перекладі відчувається його штучність, незвичність, неадаптованість до української мови. Проблему можна вирішити перекладом за допомогою наявних в українській мові еквівалентних прислів'їв, а саме: *Береженого Бог береже, Не знавши броду не лізть у воду, Сім разів відмір, один відріж* та ін. Звичайно, такий переклад кращий, бо він дозволяє передати не лише семантичне значення, а й форму речення МО.

Переклад на рівні тексту. Іноді трапляються випадки, коли речення не може передати повністю думку автора або суцільну інформацію (наприклад, при перекладі наукової, технічної літератури, поезії). У такому випадку мовною одиницею перекладу є текст. Це найчастіше буває при перекладі художніх творів, особливо поетичних, драматичних, де зміст і відтворення думки автора перебільшує рядок тексту.

3. Особливості членування тексту

Одне з основних умінь перекладача полягає у вільному володінні різними способами членування вихідного тексту.

Найбільш поширеною помилкою перекладачів-початківців є прагнення перекладати дослівно, тобто одноманітно членувати вихідний текст або висловлювання на окремі слова, знаходити їм відповідник на МП і таким чином будувати перекладний текст. Сутність цієї помилки полягає в підміні уявлень про характер перекладу знаків: замість мовних одиниць, які власне і мають бути перекладені, перекладач механічно підставляє мовні одиниці, в той час як в різних мовах мовний склад тієї чи іншої мовної одиниці може не збігатися. Головною умовою правильності визначення вихідної одиниці для перекладу є виявлення текстової функції тієї чи іншої вихідної одиниці. Неадекватність дослівного перекладу обумовлена саме неправильною оцінкою текстових функцій мовних одиниць: потрапляючи в ту чи іншу мовну (усну або письмову) ситуацію, слово як одиниця мови виявляється пов'язаним системними відносинами з іншими словами даного тексту / висловлювання, тобто потрапляє в ситуативну залежність або ряд залежностей від умов тексту. Ці залежності мають системний характер і становлять ієрархію контекстів, від мінімального (сусіднього слова) до максимального (всього тексту або навіть понадтекстових зв'язків).

Феномен контекстуальних залежностей слова зумовлює як просторово-часові, так і причинно-наслідкові характеристики словникового складу тексту, причому в різних мовах вираз цих залежностей може виявитися принципово різним. Тобто, перекладач має справу не стільки з окремими словами, скільки з обумовленою вихідним текстом системою залежностей між словами. Типова помилка перекладача – невміння виявити і оцінити як окремі залежності, так і систему залежностей в цілому.

Наприклад, повідомлення «Вона живе в Києві» практично збігається з мовного складу з англійської фразою "She lives in Kyiv", в той час як аналогічний, на перший погляд, повідомлення "Вона живе в "Україні" відповідає зовсім іншого лексико-грамматичному комплексу "She is staying at the 'Ukraine'". Спроба зробити дослівний переклад з української мови на англійську у другому прикладі призводить до спотворення повідомлення, оскільки в поданому випадку необхідно встановлювати одиницю перекладу не на рівні окремих слів, а на рівні словосполучень, які обумовлюють конкретні просторово-часові і причинно-наслідкові залежності в рамках мовного цілого. Якщо в українській мові «жити» може входити як в поєднання «жити в населеному пункті», так і в поєднання «жити в готелі», тобто має більш широке поле просторово-часових зв'язків, то в англійській мові ці повідомлення вимагають різних мовних одиниць. У першому випадку текст задає словосполученню параметри «постійного проживання в певному населеному пункті», тобто вводить широку просторову залежність з яскраво вираженою часовою залежністю, що в англійській мові відповідає денотативним можливостям слова "to live". Відсутність жорсткої тимчасової

залежності дозволяє задовольнитися при перекладі простою видочасовою формою "lives". У другому прикладі текст задає більш жорстку просторову залежність «проживання в спеціальному приміщенні» і ще більш жорстку часову залежність «тимчасового проживання», що в англійській мові вимагає вживання зовсім іншого слова ("to stay") і вимагає видочасового уточнення ("to be staying"). Типовою помилкою перекладача є недооцінка таких залежностей, що призводить до неповноцінного перекладу "She lives in the 'Ukraine'", справжнє значення якого приблизно відповідає українському "Вона постійно проживає в «Україні»", що в принципі може мати місце, але в дуже обмеженому наборі ситуацій.

Якщо розглянути найбільш важливі для оцінки вихідного тексту види контекстуальних залежностей, то в їх склад насамперед слід включити відповіді на запитання що? де? коли? як? Інша група залежностей складається з відповідей на запитання: про що сказано? (Тема) і що сказано? (Рема).

Найбільш поширеною помилкою при оцінці цієї групи залежностей є спроба перекладу безпосередньої послідовності знаків: в таких випадках навіть правильна побудова сполучень виявляється недостатньою, оскільки одиницею, що підлягає перекладу, повинна бути синтаксична структура вищого рівня – ціле речення в аспекті його актуального членування, способи і функції якого часто не збігаються в англійській і українській мовах.

Наприклад, переклад англійського речення "A few students of our university were reported to take part in the competition" вимагає врахування темо-рематичних залежностей: словосполучення a few students of our university в англійському реченні є ремою, тобто відповідає на питання «що сказано?» Англійська мова припускає такі конструкції, коли рема займає початкову позицію в реченні, тоді як українській мові більш властиве розташування рематично залежних компонентів в другій частині речення. З урахуванням таких типологічних відмінностей найбільш адекватним перекладацьким рішенням буде зміна послідовності компонентів вихідного речення: «Як повідомляється, в конкурсі взяли участь кілька студентів нашого університету».

Співвіднесення теми і реми

<p>1. Тема - вихідне висловлення. 2. Тема має менш актуальну значущість, чим рема. 3. Тема – частина висловлення, яка є носієм даного, відомого. 4. Тема зазвичай представлена на початку висловлення. 5. В зв'язному тексті тема не змінюється в межах складного синтаксичного цілого, збагачуючись новими смисловими компонентами.</p>	<p>1. Рема - це те, що повідомляється про тему. 2. Рема більш актуальна, чим тема. 3. Рема - спосіб вираження нового. 4. Рема, як носій нового, зазвичай йде після теми. 5. Рема виражає основний зміст висловлення, фокус висловлення. 6. Рема є комунікативним центром речення. 7. Рема в зв'язному тексті рухома, нестабільна. 8. Рема репрезентує динамічну суть висловлення.</p>
---	--

Найбільш складні випадки у визначенні одиниць перекладу пов'язані з групою максимальних контекстуальних залежностей, коли знакова функція окремої мовної одиниці визначається за межами речення, а іноді і за межами цілого тексту.

Речення зовсім не обов'язково становить самостійну одиницю тексту: воно може входити в більш складні надфразові єдності, мовні характеристики яких в тій чи іншій мірі залежать від цілого, і ця залежність вимагає різних мовних рішень в різних мовах.

Понадтекстові залежності нерідко вимагають від перекладача або широких загальнокультурних, або спеціальних знань, без яких не може відбутися адекватний переклад. У деяких випадках ця група залежностей зумовлює появу в перекладному тексті транслітерації, калькування або перекладацького коментаря, що особливо актуально при перекладі текстів, пов'язаних з подробицями і особливостями вихідної культури.

Таким чином, виокремлюючи в початковому тексті основу для побудови одиниць перекладу, ми оцінюємо його з точки зору системи залежностей, що визначають як змістовні, так і структурно-функціональні властивості слів, що входять до його складу.

Рекомендовані правила членування тексту для перекладу:

1. Встановлюючи статус і параметри одиниці перекладу, ми членуємо текст на більш-менш великі відрізки від окремого слова до цілого фрагменту, а часом і до сегменту, рівного власне тексту. Найважливішим критерієм при цьому є міра впорядкованості виокремлюваного сегменту в системі тексту: чим більше слово зберігає контекстуальну незалежність, тим скоріше воно є мінімальним сегментом, призначеним для перекладу. Якщо ж в слові присутні більш-менш явні ознаки залежності від мінімального або більш широкого контексту, то перекладач повинен знайти внутрішньотекстову одиницю, що включає всі або хоча б найголовніші з залежних ланцюжків.

2. Якщо слово залежить головним чином від найближчого контексту, то підставою для виокремлення одиниці перекладу є словосполучення або просте речення, в яке входить дане слово.

3. Якщо слово залежить від декількох текстових компонентів, в тому числі тих, що виходять за межі речення, то виокремлення одиниці перекладу ґрунтується на складному реченні або фрагменті.

4. Якщо слово залежить від безлічі текстових компонентів, то в основі одиниці перекладу повинен бути весь вихідний текст.

5. Якщо слово залежить від умов, які виходять за межі тексту, то перекладач повинен передбачити можливість культурологічного коментаря або створення нової мовної одиниці шляхом транслітерації або калькування (у деяких випадках можливе поєднання всіх названих способів).

Запитання для самоконтролю

1. Поясніть поняття мовної одиниці перекладу. Які мовні одиниці перекладу вам відомі?
2. Охарактеризуйте особливості перекладу мовних одиниць на рівні фонем/графем і морфем.
3. Які особливості перекладу на рівні лексем і словосполучень?
4. Охарактеризуйте особливості перекладу мовних одиниць на рівні речень і тексту.
5. Охарактеризуйте особливості членування тексту при перекладі.
6. Що таке «тема» і «рема»? Які особливості її розташування в англійських і українських реченнях?
7. Які правила членування тексту Вам відомі?

Рекомендована література

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). М.: «Международ. отношения». 1975 г. 240 с.
2. Білоус О.М. Теорія і технологія перекладу. Курс лекцій: доопрацьований та доповнений. Навчальний посібник для студентів перекладацьких відділень. Кіровоград, РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. 200 с.
3. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. К.: Видавництво Київ, університету. 1982. 280 с.
4. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу. К.: Вища школа. 1986. 448 с.
5. Терехова С. І. Вступ до перекладознавства. (Сучасні проблеми і теорії. Діяльність перекладача. Основи техніки перекладу). Навч. посібник. (Вид. 2-ге, доповнене і перероблене). К.: Вид. центр КНЛУ. 2002. 163 с.

ЛЕКЦІЯ 2

Перекладацький аналіз тексту

План

1. Поняття і етапи перекладацького аналізу тексту
2. Фактор “критичного ока” у процесі пошуку оптимального варіанту перекладу
3. Навички аналізу варіантів перекладу
4. Уникнення переключень, неточностей, неясностей

1. Перекладацький аналіз тексту

У сучасному перекладознавстві багато науковців наголошують на необхідності попереднього перекладацького аналізу будь-якого тексту як першої ланки перекладацького процесу, що має створити усі передумови для детального розуміння вихідного тексту, і в такий спосіб стати надійною основою для ухвалення перекладацьких рішень. Тут слід зауважити, що на нинішньому етапі перекладознавчої науки, єдиної схеми перекладацького аналізу тексту не існує.

Наразі можна виокремити **два підходи до попереднього перекладацького аналізу** вихідного тексту та завдань перекладача. На думку Швейцера, вихідний текст відповідає певним функціональним параметрам і має викликати у реципієнтів комунікативний ефект, співвідносний з комунікативною метою автора. Завданням перекладача є забезпечити комунікативну еквівалентність первинного та вторинного текстів, тому під час попереднього перекладацького аналізу вихідного тексту слід враховувати: комунікативну інтенцію автора (тобто мету комунікації); функціональні параметри тексту; комунікативний ефект.

Деяке інше бачення зазначеної проблематики демонструє К. Норд, наголошуючи, що орієнтиром для перекладача в процесі перекладу мають бути не вихідний текст, його комунікативний ефект у вихідній мові чи його функція, визначена автором тексту, як це постулюється у перекладознавстві, орієнтованому на поняття еквівалентності. Вирішальну роль у цій ситуації відіграє ініціатор перекладу, який конкретизує для перекладача комунікативну функцію тексту перекладу.

Значущими для перекладацького процесу К. Норд вважає наступні фактори та складники: автора вихідного тексту, адресанта вихідного тексту, вихідний текст, адресата вихідного тексту, ініціатора перекладу, перекладача, цільовий текст, адресата цільового тексту. Вона зауважує, що чим чіткіше та однозначніше буде охарактеризовано реципієнта цільового тексту, тим легше буде перекладачеві ухвалювати рішення. Переклад має здійснюватися з огляду на певну цільову ситуацію з відповідними факторами (реципієнт, місце та час рецепції тощо), яка може суттєво відрізнятись від вихідної ситуації, і саме тому завданням попереднього перекладацького аналізу

вихідного тексту є з'ясувати, які елементи вихідного тексту можуть бути збережені, а які з них мають бути модифіковані задля реалізації скопосу.

За видами мовленнєвої діяльності доцільно виокремлювати: 1) перекладацький аналіз усного перекладу; 2) перекладацький аналіз письмового перекладу.

Особливістю усного аналізу є те, що він обмежується щільними часовими рамками та вимагає швидкого реагування на специфіку реципієнта й визначення жанрової специфіки твору. Особливостями усного тексту, які можуть перебувати в полі зору перекладача чи редактора, насамперед можуть бути: простий/складний синтаксис, обмежена/надлишкова кількість підрядних структур, значна/незначна кількість власних імен, відсутність/наявність фахової лексики тощо. Слід зауважити, що зазвичай повноцінно проаналізувати усне висловлення неможливо (навіть незважаючи на значний досвід і вроджені таланти перекладача).

Щодо перекладацького аналізу письмового тексту, то, беручи за основу темпоральний фактор, можна виділити три основні його види:

I. Передперекладацький (Pre-interpreting) аналіз тексту.

II. Перекладацький (Interpreting) аналіз тексту.

III. Післяперекладацький (Post-interpreting) аналіз тексту.

Запропонований поділ дає змогу не тільки розмежувати в часі процеси аналізу, але й водночас розділити аналіз текстів оригіналу (I, II види) та перекладу (III вид аналізу).

Передперекладацький аналіз містить у собі коротку жанрово-стильову характеристику іноземного тексту (із зазначенням специфіки текстів цього стилю), стислу інформацію про автора (якщо така наявна), наявність невербальних засобів комунікації (малюнки, схеми, таблиці тощо), аналіз екстралінгвальних чинників створення письмового повідомлення та інше.

Стосовно перекладу фахових текстів загалом перш за все необхідно визначити:

1. Яку функцію виконуватиме перекладений текст? Безумовно, чисті типи текстів трапляються не так вже й часто.

2. Вже з огляду на функцію тексту можна зрозуміти також потенційне коло адресатів, до яких цей текст звертатиметься, – науковці, співробітники певних закладів, фахівці, нефахівці тощо.

3. Функція тексту та коло адресатів (тобто, по суті, прагматика) визначають відповідним чином структуру, семантику, лексику, граматику, стиль тексту перекладу, а також відповідні перекладацькі стратегії та необхідність прагматичної адаптації елементів вихідного тексту. Вплинути на перекладацькі рішення можуть також інші ситуативні фактори, які перекладач неодмінно має брати до уваги, адже як вихідний, так і цільовий текст слід розглядати в контексті відповідної комунікативної ситуації.

Попередній аналіз тексту є обов'язковим етапом роботи перекладача, який дозволить уникнути небезпеки оцінки перекладу за невірними критеріями.

Перекладацький аналіз тексту пропонується здійснювати на фонетичному, лексичному, граматичному та стилістичному рівнях. Одиниці зазначених рівнів вже було проаналізовано, тому виокремити їх не становить складнощів.

У межах **післяперекладацького аналізу тексту** доцільно виділити два вектора професійної діяльності: 1) редагування власного перекладу, для чого необхідні певні навички коректора та редактора, досконалий (або принаймні достатньо високий) рівень володіння МП та 2) компаративний аналіз тексту оригіналу та тексту перекладу з метою виявлення наявних в останньому перекладацьких трансформацій та визначення доцільності їх застосування автором перекладу. В процесі редагування, укотре звертаючись до тексту оригіналу, здійснюється і корегування стилю тексту МП.

Результати перекладацького процесу можуть оцінюватися самим перекладачем або іншими особами. Завершуючи свою роботу, перекладач вирішує, задовольнитися створеним текстом чи внести до нього якісь зміни. Думку про якість перекладу виносять й інші: редактори, критики, замовники, викладачі перекладу, учасники міжмовної комунікації. При цьому текст перекладу може оцінюватися як стосовно оригіналу, так і незалежно від нього. Відповідно критерієм оцінювання може бути ступінь близькості до оригіналу, якість мовного оформлення тексту або здатність перекладу досягти поставленої мети. У будь-якому випадку об'єктивне оцінювання перекладу становить складне завдання, оскільки при цьому доводиться брати до уваги цілий ряд чинників – прагматичний потенціал тексту перекладу з урахуванням характеру передбачуваного реципієнта, ступінь еквівалентності, жанрово-стилістична правильність перекладу, якість мови перекладача, відповідність поглядам на переклад, що зараз панують у суспільстві тощо.

2. Фактор “критичного ока” у процесі пошуку оптимального варіанту перекладу

Спробуємо пояснити, що являє собою поняття оптимального перекладацького рішення. “Оптимальний” означає найкращий із можливого. Зазвичай про оптимальне рішення мова йде у тих випадках, коли воно максимально має задовольняти ряд взаємопротирічних умов. Тому оптимальне рішення частіш за все являє собою компроміс. А вірніше – найкращий його варіант. Першочерговим завданням перекладача є:

- 1) відтворити (інтелектуальний, емоційний, художній, спонукаючий, тощо) потенціал впливу тексту оригіналу;
- 2) зберегти при перекладі, наскільки це можливо, “ідентичність авторського мовлення”, текстуальну (семантико-структурну) близькість перекладу до першотвору.

Перша, глобальна, ціль при цьому досягається: шляхом максимально точного відтворення змісту тексту оригіналу; шляхом адаптації змісту, який відтворюється, та мовного оформлення тексту перекладу до нових умов сприйняття повідомлення: до іншої мовної системи та мовної норми, іншого узусу та іншого попереднього (пре)інформаційного запасу адресатів перекладу.

Як уже зазначалося вище, між частинами перекладацького завдання та цілями його досягнення, часто виникають протиріччя, “примирення” яких в окремих випадках вимагає від перекладача певної майстерності. Перекладацьке рішення, яке найкращим чином усуває ці протиріччя, і являє собою оптимальне перекладацьке рішення, оптимальний варіант перекладу.

На жаль, наука про переклад поки що не в стані описати алгоритм знаходження оптимального перекладацького рішення і навряд чи вона зможе зробити це в майбутньому, оскільки перекладач виконує завдання з великою кількістю “перемінних” прийомів, які лише частково виявлені та досить поверхово досліджені. Тому в майбутньому єдиним “компасом”, який би вказував перекладачеві шлях до складного рішення, буде комплекс здобутих ним умінь, які базуються на його інтелекті та інтуїції.

«Оптимальний варіант перекладу (оптимальне перекладацьке рішення)» – відносне поняття, яке передбачає наявність або можливість деяких інших, неоптимальних (гірших) варіантів, на базі зіставлення з якими і виявляється варіант оптимальний. Без такого зіставлення немає підстав стверджувати, що оптимальний варіант є дійсно оптимальним. Зазвичай оптимальне рішення визначається у процесі аналізу деяких “проміжних” варіантів.

На думку ряду авторитетних теоретиків та практиків перекладу, знаходження оптимального варіанту перекладу не є одноразовим актом, до нього перекладач іде шляхом відбору та вибраковування “проміжних” варіантів. Особливістю відбору варіантів (не лише при усному, але й при письмовому перекладі) є також те, що варіанти зовсім не обов’язково мусять програватися повністю (і частіш за все так і буває). Дуже часто досвідченому перекладачеві достатньо лише “почати прикидку”, як він з’ясовує, що продовження пошуку в цьому напрямку безуспішне.

Передумовою для вибору дійсно оптимального варіанту перекладу із великої кількості можливих варіантів є вміння бачити їх недоліки. Це вміння (“критичне око”) має розвиватися та вдосконалюватися у перекладача протягом усієї його професійної діяльності. У досвідчених фахівців воно розвинуте настільки, що вони можуть виявити невидимі для стороннього ока перекладацькі помилки часто по одному лише тексту перекладу – не будучи знайомими з оригіналом. Це стає можливим завдяки тому, що фактори, які найчастіше провокують перекладача на помилку, досить постійні й відповідно постійними є і типи перекладацьких помилок, які потрібно навчитися бачити не тільки для того, щоб їх виправити, а головним чином для того, щоб їх не допускати.

У цілому ж робота по виявленню, класифікації та усуненню перекладацьких помилок сприяє розвитку того критичного погляду на переклад, про який ми щойно говорили як про якість, яка необхідна при пошуку оптимального перекладацького рішення. Робота над перекладацькими помилками – один із найбільш ефективних засобів для втілення перекладачем своїх теоретичних знань у практику перекладу.

3. Навички аналізу варіантів перекладу

Само собою зрозуміло, що вміння вибрати найкраще із можливих перекладацьких рішень не зводиться до однієї лише здібності відсіяти явно невдалі варіанти перекладу з помилками того чи іншого типу. Крім явно помилкових перекладацьких рішень, у процесі відбору варіантів перекладач у своїй більшості співставляє та оцінює варіанти, які не мають яскраво виражених недоліків. Йому також приходиться зіставляти і безпомилкові варіанти, відбираючи найкращі із них та відсіваючи менш вдалі. Відповідно, “критичне око” перекладача має бачити не тільки достатньо вагомі розбіжності між допустимим та повністю недопустимим (помилковим), але й більш “тонкі” розбіжності між варіантами.

На теоретичному рівні нелегко коротко та вичерпно пояснити, що являє собою хороший переклад та чим він відрізняється від перекладу посереднього, який не є явно помилковим. Це можливо зробити лише в кожному конкретному випадку на основі предметного зіставлення варіантів.

Перевага одного варіанту над іншим може полягати в більшій точності передачі змісту або в більш адекватному мовному оформленні. Вона може також полягати в тому, що при інших рівних перевагах варіант має перевагу над іншими у частині семантико-структурної близькості до тексту оригіналу. При відборі кінцевого варіанту перекладу потрібно також враховувати, наскільки добре він підходить до темо-ремного ланцюга.

Оптимальний варіант перекладу в максимально можливій мірі включає в себе усі ці якості. Наприклад, він може бути не самим точним у плані передачі змісту, але мати перевагу над більш точним перекладом у плані мовного оформлення, або ж навпаки бути менш узуальним, але більш точнішим. Чому віддати перевагу в кожному конкретному випадку визначається жанром тексту, який підлягає перекладу, та контекстом.

Поняття “оптимальний переклад”, яке означає найкращий із можливих варіантів, передбачає наявність певної кількості останніх. Ця кількість може бути або реально вираженою, “зафіксованою” (наприклад, у вигляді письмового перекладу, виправленого спочатку самим перекладачем, а потім редактором), або кількістю, яка швидко програється в пам’яті мовного посередника, або ж кількістю, яка припускається, коли досвідчений перекладач або досвідчений критик перекладу (викладач, редактор, тощо) завдяки своєму досвіду, своїм знанням та розвинутому професійному чуттю миттєво визначають, що із цілого ряду потенційних варіантів перекладу даний варіант є найкращим. Якщо ж така реалізована чи потенціальна

кількість рішень не проявляє себе при перекладі, то слід говорити уже не про оптимальний, а про єдиний можливий варіант перекладу.

Тут важко знайти якийсь суттєво інший раціональний варіант перекладу крім вищенаведеного. Однак у більшості випадків перекладацьке рішення не є єдиним. Більш того, наявність конкуруючих між собою перекладацьких рішень є “природною” ознакою перекладу, оскільки, як уже наголошувалося, в одному варіанті не вдається сполучити повністю всі позитивні якості перекладу.

Як наслідок, уміння знаходити оптимальний варіант перекладу – це значною мірою уміння вибрати найкраще із великої кількості варіантів (звичайно ж тільки там, де ця кількість можлива). Специфічною особливістю цього вибору є те, що на відміну від вибору, який ми робимо у магазині, перекладачеві ніхто не подасть цю кількість “на блюдці”, на один із варіантів якої він може просто вказати пальцем. Перекладач має сам створити цю кількість і сам зробити вибір.

Уміння створити максимальну кількість варіантів для вибору – це уміння перефразувати, уміння виразити один і той же зміст за допомогою різних лексико-семантичних засобів. Уміти перефразувати – чи в процесі перекладу, чи просто при вираженні своїх думок – це дорівнює здібності бачити не один, а декілька (можливих) ходів у шаховій партії.

4. Уникнення перекручень, неточностей, неясностей

У процесі виконання завдання по виявленню та класифікації перекладацьких помилок змістовного плану, майбутній перекладач вчиться також визначати силу негативного впливу цих помилок на сприйняття та інтерпретацію повідомлення (у формі перекладу). виправляючи помилки, він вчиться долати ті труднощі перекладу, з якими зіткнулися інші. Дуже цінним є також те, що такі труднощі досить типові, тобто такі, які часто повторюються.

Класифікація помилок, які з’являються в результаті невірної передачі змісту тексту оригіналу, достатньо проста. У її основі – специфіка дії помилки на адресата перекладу.

Перекручення суттєво дезінформують адресата відносно того, що сказано у тексті першотвору, “підсовуючи” йому суттєво інший зміст, ніж у тексті оригіналу.

Ось, наприклад, в листопаді 2013 року іспанська преса розповсюдила висловлювання офіційного представника Єврокомісії, який використовував у своїй промові *rubbish*. Слово переклали як «сміття» (а йшлося, між іншим, про заяву міністра), а насправді він мав на увазі «безглуздість».

Неточності також дезінформують адресата перекладу відносно предмета висловлення. Однак ступінь дезінформації менш суттєвий, ніж у випадку перекручення.

Вирішуючи питання, куди віднести помилку у передачі змісту – до розряду перекручень чи до категорії неточностей, слід перш за все

враховувати смислову роль та функціональне навантаження неправильно переданого змісту. При оцінці втрат для двомовної комунікації у результаті неправильної передачі змісту оригіналу слід брати до уваги і жанр тексту, який підлягає перекладу, і перш за все, поділ текстів на ті, в яких викладені реальні факти і на ті, що побудовані на артефактах (художніх домислах). Інколи те, що в одному випадку оцінювалось би як перекручення, в іншому відносять до неточностей.

У силу своїх умінь перекладач завжди повинен прагнути досягти оптимального (найкращого із можливих) варіантів перекладу. Відступ від цієї настанови може бути загрозливим хоча б тому, що звичка до “приблизного” перекладу може стати другою натурою перекладача та проявлятися завжди, навіть всупереч його волі. Слід також наголосити, що навіть “безневинні неточності” роблять інколи дуже неприємне враження на фахівців, змушуючи їх сумніватися у професійній компетентності тих, хто виконував переклад, або у його сумлінності.

Неясність відрізняється від перекручення та неточності тим, що впливає на адресата не скільки дезінформуючи, як дезорієнтуючи: якщо в перших двох випадках думка адресата скеровується, так би мовити, у невірному напрямку, то у випадку з неясністю вона інколи ніби “топчється на місці”, не знаючи, який напрямок вибрати, оскільки зміст викладений перекладачем таким чином, що незрозуміло, “куди думці направлятися”.

Як свідчить практика, причиною недоліків у галузі передачі змісту тексту оригіналу може бути не тільки нерозуміння або недостатнє його розуміння перекладачем, але і просто невдалий підбір перекладацького відповідника.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке «перекладацький аналіз тексту»? В чому полягає його важливість?
2. Які етапи перекладацького аналізу тексту Вам відомі? Стисло розкрийте зміст кожного з них.
3. Яким чином здійснюється пошук оптимального перекладацького рішення?
4. Що означає фактор “критичного ока” у процесі пошуку оптимального варіанту перекладу?
5. Які навички необхідні для аналізу варіантів перекладу? Що необхідно враховувати під час цього процесу?
6. В чому полягає різниця між перекрученнями, неточностями, неясностями?

Рекомендована література

1. Білоус О.М. Теорія і технологія перекладу. Курс лекцій: доопрацьований та доповнений. Навчальний посібник для студентів

перекладацьких відділень. Кіровоград, РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. 200 с.

2. Брандес М. П. Предпереводческий анализ текста (для институтов и факультетов иностранных языков) / М. П. Брандес, В. И. Провоторов. М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2003. 224 с.

3. Камінський Ю. Перекладацький аналіз тексту / Ю. Камінський// Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2013. Вип. 35. С. 167–173.

4. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу. К.: Вища школа. 1986. 448 с.

5. Терехова С. І. Вступ до перекладознавства. (Сучасні проблеми і теорії. Діяльність перекладача. Основи техніки перекладу). Навч. посібник. (Вид. 2-ге, доповнене і перероблене). К.: Вид. центр КНЛУ. 2002. 163 с.

ЛЕКЦІЯ 3

Перекладацькі трансформації

План

1. Перекладацькі універсалії
2. Перекладацькі трансформації як прийоми адекватного перекладу
3. Причини перекладацьких трансформацій
4. Огляд класифікацій перекладацьких трансформацій

1. Перекладацькі універсалії

Будь-яка наука має набір універсальних базових понять, що приймаються та визнаються усіма дослідниками незалежно від їхніх поглядів на ті чи інші явища в межах певної науки. Сформовані такі поняття і в перекладознавстві. Більшість з них є достатньо стабільними та можуть бути віднесені до теоретико-перекладацьких універсалій. За Л. Л. Нелюбіним, **перекладацькі універсалії** – це поняття та категорії перекладу, що існують незалежно від умов перекладу, жанрового характеру тексту, мов, що вступають в контакт у процесі перекладу. До перекладацьких універсалій належать вихідна мова, цільова мова, текст оригіналу, текст перекладу, одиниця перекладу, інваріант перекладу, адекватність перекладу тощо. Оскільки наші знання про переклад удосконалюються, поняття, що входять до складу теоретико-перекладацьких універсалій, постійно уточнюються. Перекладацькі універсалії складають загальний алгоритм операційної діяльності перекладача та належать до концептуального апарату теорії перекладу.

На думку дослідника військового перекладу В. В. Балабіна, загальний алгоритм операційної діяльності перекладача виглядає так: стратегія перекладу ^ тактика перекладу ^ технологія перекладу ^ спосіб перекладу ^ метод перекладу ^ прийом перекладу ^ операція (оптимальний відповідник). Такий алгоритм є досить чітким, він точно передає суть дій перекладача будь-то письмового чи усного тексту.

І. С. Алексеева під **стратегією перекладу** розуміє порядок та суть дій перекладача у перекладі конкретного тексту. Під **тактикою перекладу** розуміємо конкретизацію стратегії перекладу на підставі врахування виду перекладу та умов діяльності перекладача. На відміну від стратегії, тактика не може бути ідентичною для різних видів перекладу – усного та письмового, наукового та художнього. Якщо стратегію перекладу можна апріорі визначити як загальну мету, надзадачу, завдання-максимум перекладацької діяльності, то тактика завжди конкретна. **Технологія перекладу** – вибір та застосування оптимальних способів, методів і прийомів перекладу, спрямованих на реалізацію стратегії і тактики перекладу.

Способом називають закономірність або загальні правила виконання дій, спрямованих на вирішення завдань. Спосіб – це не окремі операції, а основне правило досягнення поставленої мети, один із реально існуючих

шляхів вирішення всього завдання. **Прийоми** пропонуються для вирішення часткових завдань, що виникають у цілеспрямованій діяльності. **Методом** можна назвати запрограмовану систему цілеспрямованих дій і прийомів. Метод обов'язково враховує умови й існуючі закономірності діяльності чи шляхи досягнення кінцевої мети.

Так, одне із визначень поняття “спосіб” у перекладознавстві було запропоновано Р. К. Мін'яяр-Белоручевим. Дослідник вважає **спосіб перекладу** однією з основних категорій науки про переклад і виділяє два способи перекладу як об'єктивно існуючі закономірності переходу від однієї мови до іншої: *знаковий спосіб перекладу*, за якого перекладацькі операції здійснюються на формально-знаковому рівні, і *смысловий спосіб перекладу*, що припускає попередню ідентифікацію денотата з наступними пошуками іншомовного еквівалента. На відміну від способу перекладу, **метод перекладу** – це не об'єктивно існуюча закономірність, а “цілеспрямована та запрограмована система прийомів, що враховує закономірно існуючі способи перекладу. Методи залежать від виду перекладу і корелюють з ним. Розглядати їх у відриві від виду перекладу неможливо”.

Прийоми в перекладі з'являються тоді, коли звичний ланцюжок дій переривається, коли перекладач стикається з труднощами і йому необхідно здійснити додаткові операції. Можна сказати, що прийомом у перекладі називають усяку додаткову дію, що сприяє передачі повідомлення. Отже, прийомом перекладу називають додаткові дії, чи конкретні операції, спрямовані на подолання труднощів при перекладі.

Способи, прийоми та методи перекладу обираються перекладачем залежно від його кваліфікації, а також від виду та одиниці перекладу. Серед цих трьох понять (спосіб, прийом і метод перекладу) тільки спосіб може розглядатися як одна з основних категорій перекладу, що класифікує, тому що тільки спосіб перекладу існує як об'єктивна закономірність. Прийом, як правило, вирішує часткове завдання, допомагає перебороти труднощі, що виникають в цілеспрямованій діяльності перекладача, а метод – це система прийомів.

2. Перекладацькі трансформації як прийоми адекватного перекладу.

Разом із поняттям “прийом перекладу”, досить часто у перекладознавчій літературі спостерігаємо терміни “перекладацька операція”, “перекладацька трансформація”, “перекладацьке перетворення”.

Скористаємося визначеннями, зібраними професором Л. Л. Нелюбіним у праці “Толковый переводоведческий словарь”. Отже, **прийомом перекладу** є діяльність перекладача або конкретні операції, викликані труднощами, що виникли у процесі перекладу.

Трансформації у перекладі – це основа більшості прийомів перекладу. Вони полягають у зміні формальних (лексичні або граматичні трансформації) або семантичних компонентів вихідного тексту при збереженні інформації,

що має бути переданою. Також перекладацькі трансформації – це категорія відповідників, які створює сам перекладач, виходячи зі змісту мовленнєвої одиниці. Разом із першою та другою категоріями, трансформації складають основні типи перекладних відповідників, охарактеризованих відомою дослідницею перекладу І. С. Алексеевою. Так, у процедурі пошуку відповідників розмежовуються *три варіанти перекладацьких дій (або, відповідно, три різних прийоми)*: 1) перекладач бере готовий відповідник, не маючи вибору; 2) перекладач здійснює вибір з декількох варіантів; 3) перекладач створює власний відповідник у межах закономірностей мови. Відповідники, отримані за допомогою першого прийому, І. С. Алексеева називає однозначними еквівалентними відповідниками; результати використання другого прийому – варіантними відповідниками; а відповідники, створені самим перекладачем – трансформаціями.

До групи трансформацій входять відповідники, що їх перекладач “вибудовує” сам, не користуючись готовим арсеналом засобів. Уявлення про те, що до трансформацій перекладач вдається у крайніх випадках, виявивши, що готових відповідників немає, виявляється невірним, оскільки застосування усіх трьох наведених вище прийомів пошуку відповідників відбувається одночасно, а вірогідність успіху (що перекладач знайде раніше: потрібний еквівалент чи потрібну трансформацію) спрогнозувати досить складно.

Цікавим є погляд на перекладацькі операції Л. К. Латишева. Перш за все, відомий дослідник розділяє всі операції (перекладацькі прийоми у термінології Л. К. Латишева) на два способи: *підстановки (відповідники за класифікацією І. С. Алексеевої) та трансформації*. Підстановки є найпростішим способом, заснованим на максимально можливому семантичному паралелізмі вихідної та цільової мов. Іншим способом, що використовує мотивований відхід від потенціально можливого семантико-структурного паралелізму вихідної та цільової мов, є перекладацькі трансформації.

Типологію перекладацьких перетворень Л. К. Латишев базує на розрізненні мовних рівнів, виділяючи структурно-рівневі та змістові трансформації, зазначаючи, що межа між ними не абсолютна, оскільки деякі типи трансформацій мають ознаки і першого, і другого класів. У його типології представлені категоріально-морфологічні, синтаксичні, лексичні трансформації, а також глибинні перетворення, що виходять за межі рівнів мовної системи і стосуються рівня структури мовлення, оскільки в цьому випадку “зазнає змін сама схема мислення” .

Цінність структурно-рівневої класифікації перекладацьких трансформацій полягає у тому, що показує перекладачеві шляхи пошуку в мові перекладу засобів вираження, відмінних від засобів мови оригіналу.

Окрім фундаментальних типів трансформацій - структурно-рівневих та змістових – Л. К. Латишев виокремлює також “специфічні” перекладацькі прийоми (антонімічний переклад, експлікацію/імплікацію змісту,

метафоризацію/деметафоризацію, конверсні перетворення тощо), які дослідник вважає ефективним інструментом знаходження оптимального перекладацького рішення. За Л. К. Латишевим міра застосування перекладацьких трансформацій має бути адекватною: з одного боку, трансформація повинна бути достатньо радикальною, щоб запобігти буквалізму у перекладі, а з іншого боку – мінімально необхідною, не впадаючи при цьому в протилежну крайність – перекладацьку вольність.

У першу чергу важливо уточнити зміст, вкладений у поняття «перекладацька трансформація». Існують визначення, запропоновані Л. Бархударовим, Р. Міньяр-Білоручевим, Я. Рецкером, А. Швейцером, В. Щетинкіним, Л. Латишевим, В. Комісаровим, В. Гаком та іншими. Однак основним прийнято вважати визначення Л. Бархударова, оскільки воно найточніше відображає суть питання. *Перекладацькі трансформації* – це міжмовні перетворення, перебудова елементів вихідного тексту, операції перевираження сенсу або перефразування з метою досягнення перекладацького еквівалента.

Що стосується розподілу трансформацій на види, існує безліч різних точок зору, проте більшість лінгвістів поділяє думку, що всі перекладацькі трансформації діляться на лексичні, граматичні та змішані (або комплексні).

3. Причини перекладацьких трансформацій

Г.М. Стрелковський виокремлює п'ять факторів, які визначають вибір того чи іншого перетворення:

- 1) Не збігається обсяг понять у різних мовах.
- 2) Необхідно дотримуватися норм мови перекладу.
- 3) Не є можливим поєднувати слова в мові перекладу за моделями вихідної мови.
- 4) Необхідно дотримуватися стилістичних норм мови перекладу.
- 5) Не збігаються узуси (мовна традиція, яка склалася, або традиційне вживання слова).

Л.К. Латишев обґрунтовує і розвиває поняття «вмотивованості трансформацій» і виокремлює три типи перекладацьких перетворень:

1. Трансформації, які необхідні через розбіжність мовних систем.
2. Трансформації, які зумовлені необхідністю дотримуватися мовних норм.
3. Трансформації, які диктуються намаганням надати мовленню невимушеності, ситуативно- й жанрово зумовленої адекватності.

4. Огляд класифікацій перекладацьких трансформацій

А. Швейцер, пропонує класифікувати трансформації на чотири групи. Трансформації *на компонентному рівні* семантичної валентності у разі застосування різного роду заміन. Наприклад, заміна морфологічних засобів лексичними, іншими морфологічними, синтаксичними або фразеологічними та інші (Швейцер Ал. Теория перевода (статус, проблемы, аспекты)).

Трансформації, що здійснюються *на референціальному рівні*:

- конкретизація (або гіпонімічна трансформація): Get me some coffee - Звари мені каву.

- генералізація (гіперонімічна трансформація): яблуко від яблуні недалеко падає - as the tree, so the fruit;

- заміна реалій (інтергіпонімічна трансформація): морський вовк - sea-dog;

- переклад за допомогою синекдохічної трансформації (частина замість цілого и навпаки): What does Downing Street think? - "Про що думає англійський уряд?"

- метонімічні трансформації: на зв'язку часових і просторових відносин: She then walked through the front door...; quickly down the stairs and out into the day – Потім вона вийшла через входні двері..., стрімко спустилася по сходах й опинилася на вулиці. Метонімічна заміна стає можливою завдяки асоціативним зв'язкам. She walked... out into the day означає, що героїня оповідання вийшла з темряви під'їзду на залиту яскравим світлом вулицю. Так day, поняття часове змінюється на просторове вулиця;

- метафорізація: ..and here Jephson thought of Mason — let him counteract that if he can - Тут Джефсон подумав про Мейсона: хай спробує відбити такий удар! Counteract - 'протидіяти' не відповідає контексту, а друге значення 'нейтралізувати' хоча і підходить за смыслом, проте неможливе зі стилістичних причин;

- реметафорізації (заміни однієї метафори іншою): I'm not the man to stand in my girl's light - Не така я людина, щоб ставати своїй дочці поперек дороги (зав'язати стежку). Англійська фразеологічна одиниця to stand in somebody's light змінюється на фразеологічний еквівалент ставати поперек дороги (зав'язати стежку), що пов'язано з заміною метафор і образів, що лежать в їх основі;

- деметафорізації (заміни метафори її антиподом – неметафорою): категорія "стан — дія": She stared out of the window, a world away – Вона дивилася у вікно, думаючи про своє.

Трансформації *на рівні синтаксичному* – компресія і розширення. Під компресією мається на увазі еліпсис, семантичне стягнення, опущення надлишкових елементів і лексичне згортання (перетворення словосполучень у слово). Вилучення: *This issue is very difficult to tackle.* – *Це дуже складне питання.*

Р. Міньяр-Білоручев називає три види трансформацій – лексичні, граматичні, семантичні:

- до першого виду він відносить прийоми генералізації і конкретизації;

- до другого – пасивізації, заміну частин мови і членів речення, об'єднання пропозицій або їх членування;

- до третього – синонімічні, метафоричні заміни, логічний розвиток понять, антонімічний переклад і прийом компенсації.

Л. Латишев виділяє шість типів перекладацьких перетворень:

1. Лексичні перетворення. До цього типу вчений відносить заміни лексем синонімами, залежними від контексту.

2. Стилїстичні перетворення. У цьому випадку відбувається трансформація стилїстичного забарвлення слова, що піддається перекладу.

3. Морфологічні перетворення. Сюди відноситься перетворення однієї частини мови в іншу або заміна її декількома частинами мови.

4. Синтаксичні перетворення. До них дослідник відносить трансформацію синтаксичних конструкцій (слів, словосполучень і речень), зміна типу підрядних речень, зміна типу синтаксичного зв'язку, трансформацію пропозицій в словосполучення («об'єктивний зміст» думки як вираження значення комунікативної мети висловлювання) і перестановку додаткових частин у складнопідрядних і складносурядних реченнях.

5. Семантичні трансформації. У підручниках та монографіях з теорії перекладу це явище також іменується як «смісловий розвиток». У цю графу Л. Латишев вписує заміни деталей-ознак. Найтипівішим прикладом смислового розвитку є семантичне відношення наслідку, тобто причинно-наслідкове відношення: так, дієслова to drop "випустити (щось з рук)" to fall down "впасти (додолу)" пов'язані саме таким відношенням: He dropped his watch "Він випустив годинника" > His watch fell down "Його годинник впав".

6. Трансформації змішаного виду – це конверсна трансформація, она характеризується переходом слова в іншу частину мови: *The actor was hissed off the stage.* - Актора зігнали зі сцени шиканням; антонїмічний переклад: I won't keep you a minute. – Одну хвилиночку! [6: 3]. Під час перекладу цього речення перекладач замінює дієслово з формально вираженою заперечувальною семою дієсловом без формально вираженого заперечувального компонента. Цей прийом використовується, коли послїдовність еквівалентів, при спільності значення, визначається різними мовними традиціями.

За В.І. Карабаном (завїдувач кафедри теорії і практики перекладу германських мов Національного університету ім. Шевченка) «граматична трансформація – це зміна граматичних характеристик слова, словосполучення або речення у перекладі». Розрізняють п'ять основних видів граматичних трансформацій: перестановка (або пермутація), заміна (або субституція), додавання, вилучення та комплексна трансформація.

А) **Перестановка** – це граматична трансформація, в результаті якої змінюється порядок слів у словосполученні або реченні. Наприклад, в українському реченні сполучне слово «проте» зазвичай стоїть на початку речення, в той час як його еквівалент however може бути як у середині, так і на початку речення.

В) Перестановки зазвичай супроводжуються **замїнами**. Внаслідок замїн змінюються ознаки словоформ, частин мови, членів речення та власне речень. При перекладі також можуть застосовуватися заміни слова словосполученням, словосполучення – реченням, низки речень – одним

складним реченням і навпаки: *These are the samples they discovered.* – Ось які зразки вони віднайшли.

С) **Додавання** – граматична трансформація, внаслідок якої в перекладі збільшується кількість слів, словоформ або членів речення: *We have an interesting and testable hypothesis.* – Ми маємо цікаву гіпотезу, яку можна перевірити.

Д) **Вилучення** – це така граматична трансформація, внаслідок якої в перекладі вилучається певний мовний елемент. *This issue is very difficult to tackle.* – Це дуже складне питання.

Е) **Комплексна граматична трансформація** включає дві або більше простих граматичних трансформацій, наприклад, коли одночасно застосовуються прийоми перестановки і додавання: *The company was found to become bankrupt within a month.* – Виявилось, що компанія збанкрутувала протягом одного місяця.

Вміння застосовувати граматичні перекладацькі трансформації, становлять істотний компонент компетенції перекладача. Застосування трансформацій у перекладі має спрямовуватися на адекватну передачу смислу оригіналу та враховувати норми перекладу. Якщо в українській мові відсутні граматичні явища англійської мови, то застосування граматичних трансформацій є обов'язковим.

Трансформації можуть сполучатися одна з одною, приймаючи вигляд складних комплексних трансформацій. Між різними типами трансформацій немає глухої стіни, одні й ті ж трансформації можуть іноді являти собою спірний випадок, їх можна віднести до різних типів.

Запитання для самоконтролю

1. Які перекладацькі універсалиї Ви знаєте? Поясніть поняття «одиниця перекладу».
2. Які способи перекладу запропоновані Р. К. Міньяр-Белоручєвим?
3. Що таке перекладацькі трансформації? Яке їх призначення?
4. Назвіть причини застосування перекладацьких трансформацій.
5. Які групи перекладацьких трансформацій виділяє А. Швейцер?
6. Які фундаментальні типи трансформацій та “специфічні” перекладацькі прийоми виокремлює Л. К. Латишев?
7. Яку дефініцію граматичних трансформацій запропонував В.І. Карабан, які основні види граматичних трансформацій він виокремлює? Наведіть приклади.

Рекомендована література

1. Алексеева И.С. Введение в переводоведение / И.С. Алексеева // СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: Академия, 2008. 368 с.
2. Бархударов Л.С. Язык и перевод / Л.С. Бархударов. М.: Международные отношения, 1975. 240 с.

3. Виноградов В.С. Перевод: общие и лексические проблемы. Учебное пособие / В. С. Виноградов. 3-е изд., перераб. М.: КДУ, 2006. 240 с.
4. Гарбовский Н.К. Теория перевода: Учебник / Н.К. Гарбовский. – М.: Изд-во Московского университета, 2004. 544 с.
5. Дзенс Н.И. Теория и практика перевода / Н.И. Дзенс, И.Р. Перевышина, В.А. Кошкарров // СПб.: Антология, 2007. 560 с.
6. Латышев Л.К. Курс перевода (эквивалентность перевода и способы ее достижения) / Л.К. Латышев. М.: Международные отношения, 1981. 248 с.
7. Латышев Л.К. Перевод: теория, практика и методика преподавания. М.: Академия, 2003. 192 с.
8. Латышев Л.К. Технология перевода. М.: Академия, 2001. 320 с.
9. Миньяр-Белоручев Р.К. Общая теория перевода и устный перевод / Р.К. Миньяр-Белоручев // М.: Воениздат, 1980. 237 с.
10. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь / Л.Л. Нелюбин // М.: Флинта: Наука, 2006. 320 с.
11. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика / Я.И. Рецкер. М.: Р. Валент, 2004. 240 с.
12. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. Полтава: Довкілля-К, 2011. 844 с.
13. Стріха М.В. Український художній переклад / М.В. Стріха. К.: Факт – Наш час, 2006. 344 с.
14. Швейцер, А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. Текст. / А. Д. Швейцер. М.: Книжный дом «Либроком», 2009. 216 с.

ЛЕКЦІЯ 4

Фонетичні аспекти перекладу

План

1. Транслітерація як прийом відтворення графічної форми іншомовного слова
2. Транскрипція як прийом відтворення звукової форми іншомовного слова
3. Комбінація транскрипції та транслітерації
4. Фонографічна заміна за традицією
5. Фонографічна стилізація мовленнєвих аномалій

У перекладознавстві традиційно до перекладацьких трансформацій на фонетичному та графічному рівнях відносять транскрипцію та транслітерацію. Детальнішу класифікацію трансформацій на означених рівнях запропонувала О. О. Селіванова. До формальних перекладацьких трансформацій на фонетичному та графічному рівнях відносяться фонографічні трансформації: транслітерація, транскрипція, фонографічна заміна за традицією, їхня комбінація [Селіванова 2012, с. 458–459].

1. Транслітерація як прийом відтворення графічної форми слова

Перекладацька транслітерація – формальне перетворення за порядком букв вихідної лексичної одиниці за допомогою абетки мови перекладу [Алексеева 2004, с. 234].

За перекладацької транслітерації відповідність встановлюється на рівні графем, тобто передається не звуковий образ, а написання (графічна форма) вихідного слова, тобто графеми ВМ замінюються графемами, що передають подібні звуки в МП [Бархударов, с. 176]. Так, передаючи англійське власне ім'я Lincoln як Лінкольн, замінюємо англійські графеми українськими, передаючи графічний образ слова, тобто транслітеруємо його. При використанні перекладацької транскрипції це ім'я повинно було б передаватися як Лінкен, оскільки фонетичне звучання його в англійській мові ['lɪŋkən] [Бархударов, с. 176].

Транслітерація не є поширеним в сучасній перекладацькій практиці прийомом. Транслітерованими в українській мові залишилися тільки деякі власні імена: Лондон (англ. London ['lɒndən]); Дарвін (англ. Darwin); Гюго (фр. Hugo, за транскрипцією Юго), Гомер (лат. Homer); Гітлер (нім. Hitler, за транскрипцією Хітлер); Герман Гессе (за транскрипцією Херман Хессе); Фрейд (нім. Freund, за транскрипцією Фройд). Багато імен, що з'явилися в українській мові шляхом транслітерації, почали на сучасному етапі транскрибуватися: Дідро (пор. Дідрот – транслітерувалось в 19 ст.), в українських філософських працях все частіше зустрічається Фройд (пор. Фрейд). На сучасному етапі основним перекладацьким прийомом вважається транскрипція.

2. Транскрипція як прийом відтворення звукової форми іншомовного слова

Перекладацька транскрипція – формальне пофонемне перетворення вихідної лексичної одиниці за допомогою фонем мови перекладу [Алексеева 2004, с. 220].

У практиці перекладу повна (точна) транскрипція неможлива, що пояснюється низкою причин: різною кількістю фонем в фонетичних системах мов (в українській мові 38 фонем: із них 6 голосних і 32 приголосних; в російській мові 39 фонем – 5 голосних і 34 приголосних; в англійській 44 фонемі – 20 голосних і 24 приголосних; в німецькій 33 фонемі; у французькій 35 фонем тощо), що призводить до виникнення лакун: укр. [дж, дз] (дзига, бджола, кукурудза, джміль); нім. [pf] (das Pferd, der Apfel, die Pflaume); англ. [ə] (the) – відсутні в інших мовах; різним звучанням звуків-відповідників (звук [г] в російській мові вибуховий, в українській – фрикативний: пор. рос. гриб – укр. гриб; звук [ч] в укр. – твердий, в рос. – м'який, пор. рос. чай – укр. чай; [k, p, t] в німецькій аспірати (der Tag, die Katze, die Perle).

У сучасній практиці перекладу запроваджено принцип практичної транскрипції. *Перекладацька (або практична) транскрипція* – такий вид перекладу, за якого відповідність між одиницями МО і МП встановлюється на рівні фонем [Бархударов, с. 176]. Для такого типу перекладу, за Л. С. Бархударовим, одиницями перекладу виявляються саме фонемі, тобто фонемі МО замінюються найбільш близькими до них за артикуляцією й акустичними властивостями фонемами в МП. Так, щоб передати українською мовою англійське прізвище Heath [hi:ə] потрібно кожній фонемі в складі англійського слова підібрати найбільш близьку за артикуляцією та звучанням фонему української мови: [h] замінюється українською фонемою [x'], [i:] – українською голосною [i], [ə] – українською вибуховою приголосною [т]. Таким чином, англійське прізвище Heath українською мовою передається як Хіт [Бархударов, с. 176].

Мають місце в перекладацькій практиці відхилення від загальних принципів транскрипції, що диктуються: потребою милозвучності чи зручності вимови імені в МП.

3. Комбінація транскрипції та транслітерації

Л. С. Бархударов зазначає, що чітке розмежування транскрипції та транслітерації на практиці проводиться рідко; зазвичай має місце поєднання обох прийомів. Так, традиційна передача українською англійського прізвища Newton як Н'ютон є комбінація транскрипції та транслітерації: послідовна транскрипція була б Н'ютен, а послідовна транслітерація – Невтон (саме так це прізвище передавалася в XVIII столітті: И быстрых разумом Невтонов ... (Ломоносов)) [Бархударов, с. 177]. Сліди транслітерації залишились в деяких транскрибованих іменах: Коллінз, Шиллер, Емма (подвоєнні приголосні вимовляються як одна).

4. Фонографічна заміна за традицією

Англ. George, Charles, William, James зазвичай відповідають в українській транскрипції Джордж, Чарльз (або Чарлз), Вільям (або Уільям), Джеймс, за винятком тих випадків, коли ці імена позначають англійських (або інших) королів; і тоді вони передаються українською мовою як Георг, Карл, Вільгельм, Яків відповідно (пор.: George VI – Георг VI, Charles I – Карл I, William the Conqueror – Вільгельм Завойовник, James Stuart – Яків Стюарт і т. д.). Пор. також: французький король Генріх Четвертий (Генріх Наварський) і письменники Анрі Бейль; Анрі Барбюс (фр. Henri); король Людовік і письменники Луї Арагон, Луї Буссенар (лат. Ludowicus, фр. Louis); Марк Антоній і Антуан де Сент Екзюпері (фр. Antoine); Карл П'ятий Мудрий і Шарль де Голь (фр. Charles). Англійські імена Abraham, Isaac, Moses передаються українською мовою як Абрахам, Айзек, Мозес відповідно, але в тих випадках, коли вони позначають біблійних персонажів, повинні перекладатися інакше: Авраам, Ісаак, Мойсей. Проте відомий англійський фізик (а не Айзек), тоді як американський письменник Айзек Азімов (англ. Isaac Asimov).

Традиційними є заміни певних фонем, що порушують принцип транскрипції. Так, традиційно використовується заміна українською приголосною [г] приголосної [h]: польське прізвище Homa – укр. Гома; нім. Heinrich Heine – укр. Генріх Гейне. Англ. Dan Brown born in 1964 in New Hampshire // укр. Ден Браун народився в 1964 році в Нью-Гемпширі. Англ. In a hole in the ground there lived a hobbit (Tolkien) // У норі попід землею жив собі гобіт. Німецький дифтонг [ai] передається українською як [ей] або [е]: Leipzig, Weimar, Heinrich Heine // Лейпціх, Веймер, Генріх Гейне (хоч зустрічається Гайнріх Гайне [див.: Стріха, с. 318]).

У перекладацькій практиці для перекладу власних назв використовується так званий принцип етимологічної відповідності, який полягає в тому, що вихідні слова різних мов, різні за формою але одного лінгвістичного походження, використовуються для передачі одне одного [Ермолович, с. 24]. Цей принцип характерний перш за все для близькоспоріднених мов. Наприклад, укр. Надія // рос. Надежда; рос. Фома // укр. Хома; біл. Тацьяна // рос. Татьяна // укр. Тетяна. Існує немало загальноєвропейських імен одного лінгвістичного походження: укр. Микола // рос. Николай // англ. Nikolas; укр. Олександр // рос. Александр // англ. Aleksander; укр. Олена // рос. Елена // фр. Elen // англ. Helen; укр. Ірина // рос. Ирина // фр. Iren; // англ. Irene; укр. Катерина // рос. Екатерина // англ. Catherine.

Для перекладацької практики актуальне питання передачі загальноєвропейських імен: чи передати за принципом етимологічної відповідності (за традицією), чи транскрибувати. У сучасній перекладацькій практиці перевага віддається останньому: Українське Андрій передається англійською як Andriy (а не Andrey, Andrew); Англ. Nikolas – українською Ніколас (а не Микола); російською Ніколас (а не Николай).

5. Фонографічна стилізація мовленнєвих аномалій

Нерідко автори художніх творів вдаються до фонографічних засобів характеристики персонажа, покликаних експлікувати притаманні йому аномалії мовлення, які, у свою чергу, можуть бути пов'язані з різноманітними фізіологічними, індивідуально-психологічними та соціальними чинниками.

Фонографічна стилізація персонажного мовлення передбачає відбір найбільш типових або, навпаки, індивідуальних фонетичних засобів мовлення та їх фіксацію у формі порушення нормативного правопису відповідних лексичних одиниць з метою втілення художнього задуму автора.

У мовознавстві фонографічні стилізації відомі під терміном «графон», автором якого є В. А. Кухаренко: «Графон – це фіксація індивідуальних вимовних особливостей мовця» [Кухаренко 1988: 17–18]. Дослідниця типологізує графон залежно від його прагматичного навантаження, підкреслюючи, що причини, які породжують графічно зафіксовані відхилення від вимовної норми, не схожі одна з одною й можуть бути розподілені на дві групи. Перша пов'язана з настроєм, емоційним станом в момент мовлення, віком, тобто має оказіональний, мимолетний характер. Друга відображає походження, освітній, соціальний статус героя й має постійний характер. Основою класифікації графона виступає дихотомія «індивідуальне – колективне», відштовхуючись від якої, пропонується виділяти три його різновиди: 1) особливості мовлення, зумовлені фізичним та емоційним станом і віковою несформованістю мовлення (дефекти мовлення, стан сп'яніння, стан афекту, дитяче мовлення); 2) особливості мовлення, зумовлені соціально-регіональною стратифікацією мови (соціолекти, просторіччя, регіональні діалекти, регіональні різновиди мови); 3) особливості мовлення, зумовлені зіткненням двох мов (іноземний акцент).

Мовленнєві аномалії неодноразово привертали увагу й теоретиків перекладу, проте можливість їх паралельного/аналогічного відтворення засобами іншої мови або взагалі заперечувалася, або визнавалася вельми проблематичною внаслідок дії низки обмежень як власне мовного (системного), так і соціокультурного характеру. Мовні обмеження проявляються через варіативність вимови окремих звуків та їхніх сполучень і/або правил читання на рівні двох окремих мовних систем. Соціокультурні обмеження виявляються в тому, що фонографічні стилізації мовленнєвих аномалій персонажів художніх творів мають різні традиції в англійській та українській літературах. Нейтралізація розмовних форм та структур може призвести до втрати важливих смислових нюансів, які навряд чи можуть бути достатньо надолужені за рахунок вертикальної компенсації. Усвідомлення цього простого факту змушує перекладачів шукати нових шляхів вирішення цієї складної проблеми, переводячи її з переважно мовної площини у таку, де мовні чинники взаємодіють із нормативними, психологічними та культурними.

Можна стверджувати, що, сприймаючи проблему відтворення специфіки аномального мовлення у перекладі не як мовно-нормативну, а як функціонально-нормативну та психолінгвістичну, перекладач отримує, принаймні гіпотетично, додаткові можливості для її креативного вирішення через «функціональний аналог (нехай і доволі схематичний)» або створення «штучної мови в мові», яка може бути адекватно сприйнята реципієнтом, виконуючи в перекладі функцію характеристики персонажа, подібну до першотвірної.

Частково під впливом світових тенденцій до вирішення проблеми графону у перекладі, а частково під впливом ставлення до перекладу як до культурологічного феномену, що, зокрема, передбачає відмову від однозначної орієнтації на асимілятивні стратегії, в українській перекладній літературі починають з'являтися зразки паралельного/аналогічного відтворення графону.

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть перекладацькі трансформації на фонографічному рівні.
2. Охарактеризуйте прийом транскрипції.
3. У чому полягає сутність транслітерації?
4. В яких випадках вживається поєднання транскрипції і транслітерації?
5. Наведіть приклади фонографічної заміни за традицією.
6. Якому фонографічному прийому віддається перевага у сучасній перекладацькій практиці при перекладі власних назв?
7. Які функції виконують фонографічні засоби у художньому тексті? Як у мовознавстві розуміють фонографічні стилізації?

Рекомендована література

1. Білоус О.М. Теорія і технологія перекладу. Курс лекцій: доопрацьований та доповнений. Навчальний посібник для студентів перекладацьких відділень. Кіровоград, РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. 200 с.
2. Виноградов В. С. Перевод: общие и лексические проблемы. Учебное пособие / В. С. Виноградов. – М. : КДУ, 2006. – 240 с.
3. Карабан В.І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську. [укр./англ.]: Навчальний посібник для ВНЗ. Вінниця; Нова книга, 2003. 608 с.
4. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: Курс лекций. М. 2000. 424 с.
5. Ктитарова Н.К., Воронова З.Ю. Навчальний посібник з дисципліни «Теорія перекладу» (Вступ до перекладознавства. Загальна теорія перекладу. Лексико – граматичні проблеми перекладу) для студентів спеціальності 7. 030507 «Переклад». Дніпродзержинськ, 2013. 323 с.

6. Литвин І. М. Перекладознавство. Науковий посібник. Черкаси : Видавництво Ю. А. Чабаненко, 2013. 288 с.
7. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання / О.О. Селіванова. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.
8. Стріха М. В. Український художній переклад / М. В. Стріха. – К.: Факт – Наш час, 2006. – 344 с.
9. Терехова С. І. Вступ до перекладознавства. (Сучасні проблеми і теорії. Діяльність перекладача. Основи техніки перекладу). Навч. посібник. (Вид. 2-ге, доповнене і перероблене). К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. 163 с.

ЛЕКЦІЯ 5

Граматичні аспекти перекладу

План

1. Сутність і причини використання граматичних трансформацій
2. Види граматичних трансформацій за В. Карабаном
3. Види граматичних трансформацій за О. Селівановою
  - 3.1. Трансформації на словотвірному рівні
  - 3.2. Трансформації на морфологічному рівні
  - 3.3. Трансформації на синтаксичному рівні

1. Сутність і причини використання граматичних трансформацій

Граматичні трансформації – це використання у тексті перекладу морфологічних форм (частин мови, відмінків тощо) та синтаксичних конструкцій (прим., змінений порядок слів), що не відповідають граматичним формам оригіналу, напр.: *His knowledge is poor.* – В нього погані знання.

Граматичні трансформації в більшості випадків викликані лексичними причинами. Заміна конструкцій речення в оригінальному тексті іншою конструкцією текстів перекладу спричинено відмінностями в структурах мови оригіналу і мови перекладу. Граматична відповідність між мовами різних систем може бути лише функціональною. Більшість синтаксичних конструкцій англійської мови є близькими до української, тому легко передаються українськими аналогами. Зазвичай проблему для перекладу являють собою особливості стилю автора (прим., ускладнений синтаксис Гемінгвея, Діккенса). Граматичні трансформації полягають у перетворенні структури речення відповідно до норм мови перекладу. Граматичні трансформації бувають повні і часткові.

На думку професора Карабана В.І., граматичні труднощі пов'язані з тим що:

1. англійська та українська мови належать до різних структурних типів мов (синтетична українська мова, переважно аналітична англ. мова);
2. різний обсяг змісту форм і конструкцій, що є подібними у мові оригіналу і в мові перекладу (напр., теперішній час в укр. мові може відповідати Present Simple, Present Continuous, Present Perfect);
3. наявність в мові оригіналу явищ, які мають функціональні характеристики, відмінні від відповідних граматичних явищ мови перекладу (прим., знання (множина) – *knowledge (singularia tantum)*);
4. різні частотні характеристики аналогічних граматичних явищ у різних мовах (прим., в англійській мові у науково-технічних текстах набагато вищу частотність мають конструкції у пасивному стані);
5. наявність граматичних омонімів (прим., *to do* – допоміжне дієслово, смислове дієслово, дієслово-репрезентант попереднього дієслова);

6. особливості вираження членів речення в МО та МП (прим., формальний підмет – It is raining. It is spring now.);

7. відмінності у складі частин мови (прим.: Земля у вогні. – Earth afire); відмінності у порядку слів в реченні (прим.: A woman is working here. – Тут працює якась жінка);

8. особливості подання важливої інформації в англійському та українському реченні. Речення має дві змістові частини: одна з них називає предмет мовлення, інша позначає (повідомляє) якусь нову інформацію про нього. Вихідна частина висловлювання (дане, відоме) називається темою, а та частина, яка щось стверджує про тему, — ремою. Друга частина є головною. В українському реченні важлива (нова) інформація (рема) найчастіше подається в кінці, а в англійському на початку речення (прим.: A boy came into the room – До кімнати зайшов хлопчик);

9. відмінності у вживанні слів різних частин мови (напр.: Вони одружилися дуже рано – They had married very young.)

10. відмінності у сполучуваності слів (напр.: Залізна воля - Will of adamant);

11. відмінності у побудові речень та словосполучень (напр.: Ходять чутки, що він поїхав до Парижа – He is said to have gone to Paris).

2. Види граматичних трансформацій

В. Карабан виділяє 5 основних видів граматичних трансформацій:

1) пермутація (перестановка), напр.: A boy came into the room – До кімнати зайшов хлопчик;

2) субституція (заміна), напр.: Reading is useful – Читати – корисно;

3) додавання, напр.: solve – знайти рішення;

4) вилучення, напр.: The explosion was terrible while it lasted – Вибух був жахливий;

5) комплексна трансформація, напр.: Historians once thought of the history of civilization as being limited to those areas whose influence spread to other areas. – Колись історики розглядали історію цивілізації, досліджуючи виключно ті території, які мали вплив на весь світ.

Г. Мірам розрізняє також членування (внутрішнє та зовнішнє), інтеграцію.

Членування висловлювань може бути двох видів – внутрішнє (inner) та зовнішнє (outer). При внутрішньому членуванні відбувається заміна простого речення складнопідрядним; при зовнішньому – одне висловлювання перетворюється на два або більше. Членуванню, як правило, підлягають ті англійські висловлювання, які фактично вміщують два суб'єкти. Один з них чітко виражений і граматично представлений підметом у предикатному словосполученні, що складається з підмета та присудка; інший існує у завуальованій формі. Для його вираження в англійській мові існує низка особливих граматичних засобів. До них, зокрема, відносяться синтаксичні комплекси, абсолютні конструкції, деякі значення неозначеного

артикля тощо. I am anxious for her to come here this summer. Я дуже хочу, щоб вона приїхала сюди цим літом. Charles Dickens was born in Landport, on the 7th of February, 1812, Mr. John Dickens, his father, being a clerk in the navy pay Office at the sea port. Чарльз Діккенс народився у Лендворті, передмісті Портсмута 7 лютого 1812 року. Його батько, Джон Діккенс, був дрібним службовцем розрахункового відділу Адміралтейства у цьому портовому містечку.

Інтеграція – це перекладацький прийом, протилежний членуванню, який полягає в об'єднанні при перекладі двох або більше речень в одне. Fleur was standing beside him. Prettily, bright, her eyes shining, speaking quickly, excitedly, it seemed to him. Біля нього стояла Флер, гарна, яскрава, очі сяють, говорить швидко, ніби збуджено.

З практики перекладу відомо, що 75 – 80% тексту оригіналу зазнає в перекладі різного роду трансформацій. У високопрофесійного перекладача, або природного білінгва це може відбуватися автоматично, тоді як у перекладача-початківця це відбувається свідомо.

3. Види граматичних трансформацій за О. Селівановою

Граматичні системи різних мов мають як різну кількість категорій, так і відмінності у їх вираженні. Синтаксичні організації мов відрізняються специфічними рисами у структурі словосполучень і речень. Специфіка граматичних систем мов призводить перекладача до необхідності здійснити трансформації на словотвірному, морфологічному та синтаксичному рівнях. Такі трансформації зазвичай полягають у перетворенні граматичної одиниці відповідно до норм мови перекладу.

3.1. Трансформації на словотвірному рівні

На словотвірному рівні трансформації, за О. О. Селівановою, репрезентовані:

- словотвірним калькуванням як поморфемним перекладом одиниць (лат. *adverbium* – укр. *прислівник*, рос. *наречие*; укр. *гуртожиток* – рос. *общежитие*);

- інверсією складників слова (наприклад, рос. *листопад* – укр. *падолист*; рос. *медведь* – укр. *ведмідь*) [Селіванова 2012, с. 459 – 460].

В англо-українському перекладі трапляються випадки використання подібної трансформації. Наведені нижче приклади ілюструють утворення деяких похідних прикметників в англійській і українській мовах. Так, *helpless* // *безпорадний*; *shiftless farms* // *невидатні фермери*; *careless behavior* // *безтурботна поведінка*; *endless love* // *нескінченне кохання*. Суфікс *-less*, за допомогою якого утворено досить багато слів в англійській мові, відповідає в українській мові префіксам *не-* або *без-*.

Зазвичай такі перетворення на словотвірному рівні формальні.

3.2. Трансформації на морфологічному рівні

На морфологічному рівні виокремлено такі перекладацькі трансформації:

*категорійна заміна,
частиномовна заміна,
заміна морфологічних засобів лексичними.*

Категорійна заміна – зміна в перекладі роду, числа, відмінка, часу, стану, форми ступеня порівняння тощо.

Такі заміни в перекладі зазвичай мають системний характер – диктуються особливостями граматичних систем відповідних мов.

Пр.: *He was all politeness but it seemed to Poirot that this man, for all his easy manners, was not at ease // Директор готелю був міцним привабливим чоловіком, дуже ввічливим, але Пуаро здалося, що незважаючи на невимущену поведінку, йому було не по собі.*

Частиномовна заміна

Заміна частини мови в перекладі може бути пов'язана з граматичною лакуною (відсутністю певної частини мови в одній із мов).

Герундій англomовного оригіналу замінено дієсловом в перекладі, оскільки в українській мові відсутня ця частина мови: *They stood looking up at a tall woman... // Вони стояли й дивились на зображену на картині високу жінку...*

Заміна англійського віддієслівного іменника, утвореного за допомогою суфікса *-er*, на українську особову форму дієслова є закономірною: *Oh, I'm no dancer, but I like watching her dance* (Фіцджеральд, Великий Гетсбі) // *А я ж не танцюю, я тільки люблю дивитися як вона танцює.*

Заміна морфологічних засобів лексичними

У перекладах іноді використовується заміна морфологічних засобів лексичними. Наприклад, форма найвищого ступеню порівняння прикметника передається в наступних фрагментах українського перекладу прикметником й іменником з емоційно-експресивним значенням: *...Отец... был турецко-подданным и умер, не оставив сыну своему Остапу-Сулейману ни малейшего наследства* (Ильф, Петров, Двенадцать стульев) // *... Батько... був турецько-підданий і помер, не залишивши синові своєму Остапу-Сулейману ані крихти спадщини.*

Морфологічні трансформації зазвичай формальні (із збереженням змісту мовних одиниць), проте можуть бути і формально-змістовими. Так, зміна категорії роду може мати формально-змістовий характер. Твір Оскара Уайльда «Маленький принц» – це історія про кохання ластівки та стеблинки (англійською *the Swallow і the Rod* (he і she – чоловік і жінка). У російському перекладі Чуковський спершу переклав *ласточка* та *тростинка*, потім

ласточка та *тростник*, помінявши місцями чоловічий і жіночий персонажі, порушивши зміст твору [див. Ермолович, с. 118].

3.3. Трансформації на синтаксичному рівні

На синтаксичному рівні виокремлюємо такі перекладацькі трансформації:

заміни словосполуки словом і навпаки;

замінами синтаксичного зв'язку у словосполученнях і реченнях (наприклад, у випадках синкретизму форми – вживання складносурядного речення у значенні складнопідрядного, безсполучникового речення у значенні складносурядного тощо);

членування речень – перетворення складного речення мови оригіналу на два й більше самостійних речення в мові перекладу:

Hermione's eyes were puffy and red; she looked as if she had not slept (Ролінг, Гаррі Поттер і смертельні реліквії) // *Очі в Герміони були підпухлі й червоні. Здається, вона взагалі не спала.*

об'єднання речень – перетворення синтаксичної структури оригіналу шляхом з'єднання двох (чи більше) речень в одне (складне);

опущення мовних одиниць і конструкцій;

додавання мовних одиниць і конструкцій – вид граматичних трансформацій, що являють собою лексичне збільшення. Додавання обумовлені інформативною недостатністю деяких семантичних компонентів для українського читача, нехарактерним для української мови слововживанням тощо.

перестановки – зміни порядку елементів у тексті перекладу в порівнянні з оригіналом – диктуються правилами порядку слів у тій чи іншій конструкції певної мови:

Hercule Poirot, swaying to and fro in the tube train, thought to himself that there were too many people in the world // *Похитуючись взад і вперед у вагоні метро і валячись то на одного, то на іншого пасажира, Еркюль Пуаро думав про те...*

В англійській мові закріплений порядок слів: спочатку – головні члени речення – підмет і присудок, потім – другорядні. В академічній граматиці української мови вказано, що звичайне розташування членів речення в українській мові відбувається відповідно до моделі: обставина, присудок, підмет, тобто порядок протилежний прийнятому в англійській мові.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке граматичні трансформації і чому виникає необхідність їх застосування?
2. Які види граматичних трансформацій виділяє В. Карабан? Стисло охарактеризуйте їх.
3. Розкажіть про трансформації на слотовірному рівні.
4. Які трансформації відносяться до морфологічних?

5. Які трансформації відносяться до синтаксичних?

Рекомендована література

1. Білоус О.М. Теорія і технологія перекладу. Курс лекцій: доопрацьований та доповнений. Навчальний посібник для студентів перекладацьких відділень. Кіровоград, РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. 200 с.
2. Виноградов В. С. Перевод: общие и лексические проблемы. Учебное пособие / В. С. Виноградов. М. : КДУ, 2006. 240 с.
3. Карабан В.І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську. [укр./англ.]: Навчальний посібник для ВНЗ. Вінниця; Нова книга, 2003. 608 с.
4. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: Курс лекций. М. 2000. 424 с.
5. Ктитарова Н.К., Воронова З.Ю. Навчальний посібник з дисципліни «Теорія перекладу» (Вступ до перекладознавства. Загальна теорія перекладу. Лексико – граматичні проблеми перекладу) для студентів спеціальності 7. 030507 «Переклад». Дніпродзержинськ, 2013. 323 с.
6. Литвин І. М. Перекладознавство. Науковий посібник. Черкаси : Видавництво Ю. А. Чабаненко, 2013. 288 с.
7. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання / О.О. Селіванова. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.
8. Стріха М. В.Український художній переклад / М. В. Стріха. – К.: Факт – Наш час, 2006. – 344 с.
9. Терехова С. І. Вступ до перекладознавства. (Сучасні проблеми і теорії. Діяльність перекладача. Основи техніки перекладу). Навч. посібник. (Вид. 2-ге, доповнене і перероблене). К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. 163 с.

ЛЕКЦІЯ 6

Лексичні аспекти перекладу

План

1. Міжмовні лексичні відповідники
2. Сутність і види лексичних трансформацій

1. Міжмовні лексичні відповідники

Існування міжмовних лексичних відповідників закономірний факт мовної дійсності. Закономірна сутність лексичних відповідників пов'язана з лінгвістичними універсалиями, що фіксують подібність мовних ознак, і в першу чергу, вона впливає з універсальності логіко-понятійного складу мов, залежить від того, що слово є обов'язковою понятійною одиницею будь-якої сучасної мови, в якій відображаються осмислені людиною різноманітні факти й явища природи та суспільства. І «наскільки б самобутнім не був розвиток конкретних мов, вони не виходять за межі універсальних категорій мови взагалі, а виступають лише різними реалізаціями її окремих проявів», – зазначає П. І. Копанєв [Копанєв, с. 48].

Перекладацькі відповідники (еквіваленти) – це слова та словосполучення перекладу й оригіналу, які в одному з своїх значень передають рівний, або відносно рівний, обсяг інформації та є функціонально рівнозначними [Виноградов, с. 83].

У перекладознавстві існують різні типології лексичних відповідників. В. С. Виноградов лексичні відповідники ділить:

За формою: на еквівокабульні – слову оригіналу відповідає слово в перекладі, а словосполучення – словосполучення, та нееквівокабульні: слову оригіналу відповідає словосполучення в перекладі або навпаки. У свою чергу, еквівокабульні відповідники поділяються на еквірозрядні, якщо лексичні одиниці, що зіставляються, відносяться до однієї частини мови, та нееквірозрядні, якщо названі одиниці є різними частинами мови.

За обсягом інформації, що передається: на повні та неповні (часткові). У повних еквівалентів обсяг інформації, що передається, збігається. У неповних еквівалентів зазвичай при повному або частковому збігу смислової (семантичної) інформації інші її види можуть не збігатися.

За характером функціонування в мові: на константні й оказіональні.

За способом (прийомом) перекладу: на прямі, синонімічні, гіпо-гіперонімічні, дескриптивні, функціональні та престаційні [Виноградов, с. 83 – 85].

Прямі	Традиційно сталі словарні еквіваленти, порівн.: <i>англ. consistent - укр. послідовний; болг. песен - укр. пісня.</i>
Синонімічні	Відповідності у вигляді відносних синонімів, порівн.: <i>англ. cotton - рос. хлопок; укр. бавовна.</i>
Гіпо-гіперонімічні	Відповідності, що виникли в результаті заміни видового поняття родовим, порівн.: <i>англ. gas - укр.</i>

	<i>бензин.</i>
Дескриптивні відповідності	Відповідності, коли еквівалентом слова оригіналу є описовий зворот, порівн.: <i>англ. gallop - укр. скачки галопом.</i>
Функціональні відповідності	Співвідносні лексичні одиниці оригіналу та перекладу, що співпадають за функціями, але відрізняються за смислом (гра слів, значущі прізвиська, приказки й т. ін.), пор. <i>укр. переклад: помпадури (і помпадуриі).</i>
Престаційні	Відповідності, які встановлюються між словом-реалією оригіналу і його транскрипцією в перекладі (слово-екзотизм): <i>menu [menju] - укр. меню [меню].</i>
Ампліфікаційні	Відповідності, які виникають під впливом ритму та стилістики тексту (каламбури, схована цитация й т. ін.)

Я. Й. Рецкер виокремлює в перекладі три категорії відповідників: 1) еквіваленти, 2) варіантні та контекстуальні, 3) перекладацькі трансформації. До трансформацій відносить: диференціацію значень, конкретизацію, генералізацію, змістовий розвиток, антонімічний переклад, цілісне перетворення та компенсацію втрат [Рецкер, с. 9].

О. О. Селіванова на лексичному рівні виокремлює формальні та формально-змістові трансформації. Формальні трансформації на лексичному рівні в перекладі представляють словникові відповідники лексем, що отримують в мові перекладу однаковий із вихідною одиницею семний набір [Селіванова 2012, с. 460]. В. С. Виноградов такі відповідники називає прямими, традиційно усталеними словниковими еквівалентами, які на міжмовному рівні можна кваліфікувати як абсолютні (повні) міжмовні синоніми [Виноградов, с. 101].

Формально-змістові трансформації на лексичному рівні в перекладі представляють словникові відповідники лексем, що отримують в мові перекладу неоднаковий із вихідною одиницею семний набір [Селіванова 2012, с. 460].

2. Лексичні трансформації

Лексичні трансформації – використання в тексті перекладу лексичних одиниць, що не є прямими еквівалентами лексичних одиниць в тексті оригіналу. Лексичні трансформації можуть бути спричинені кількома факторами:

- відмінностями у мовних картинах світу, характерних для мови оригіналу і перекладу, напр.: зонт – парасолька - *umbrella, parasol*;
- різницею в обсязі значення слова, напр.: *deck* - палуба, підлога трамвая (автобуса), дах вагону, колода карт;
- розходження у сполучуваності слів, напр.: *to put on make-up* – нанести макіяж).

Взагалі можна відмітити наступні види лексичних трансформацій:

- диференціація;
- конкретизація;
- генералізація;
- смисловий розвиток;
- антонімічний переклад;
- цілісне перетворення;
- компенсація втрат при перекладі.

Застосування диференціації та конкретизації при перекладі з англійської мови на російську пояснюється великою кількістю слів в англійській мові з широкою семантикою, напр. *meal* – сніданок, обід, вечеря; *walk* – прогулянка, ходьба.

Багато слів з широкою семантикою в англійській мові не мають повної відповідності в українській мові. Дуже часто прийом **диференціації** використовується для передачі слів, явищ, процесів які не передаються таким чином в іншій мові. Напр. *The bolted racks.* – Полки, скріплені болтами.

Конкретизація.

Засіб конкретизації полягає в заміні загального поняття більш конкретним.

Для лексики української (російської мови) характерна більша конкретизація ніж відповідній лексиці в англійській мові. Конкретизація завжди супроводжується диференціацією і неможлива без неї. Напр. *Have you had your meal?* Ситуація характеризується конкретизацією в залежності від проміжку часу. – Ви вже снідали/обідали/ вечеряли?

Генералізація.

Засіб генералізації полягає в заміні конкретного поняття більш загальним, напр.: *The room smelled with Vick's.* – Вся кімната пропахла ліками.

Необхідність генералізації може бути викликана при перекладі з англійської мови на українську стилістичними нормами прийнятними в українській мові та літературі. Необхідність генералізації також може бути викликана небезпекою викривлення змісту тексту при перекладі.

Антонімічний переклад.

Засіб антонімічного перекладу полягає в заміні якогось поняття яке відображене в оригіналі, протилежним поняттям в перекладі для збереження плану змісту. Використання антонімічного перекладу передбачає заміну стверджувального речення заперечним реченням і навпаки. Напр. *Don't stop moving.* – Продовжуйте рухатися. *She doesn't read much.* – Вона читає мало.

Антонімічний переклад часто використовується при перекладі прислів'їв та приказок. Напр. *No man is wise at all times.* - На всякого мудреця вистачить простоти.

Антонімічний переклад може бути єдиною можливою правильною передачею думки, тоді як прямий переклад призводить до абсурду. Антонімічний переклад може з'явитися завдяки не тільки лексичній але й

граматичній трансформації, якщо розглядати переклад з точки зору граматики.

Nothing changed in my home town. Все залишилося як було у моєму рідному місті. The woman at the other end asked him to hang on. Жінка на іншому кінці проводу попросила його не класти слухавку.

В англо-українських перекладах ця трансформація застосовується особливо часто, коли в оригіналі заперечна форма вжита зі словом, що має негативний префікс: She is not unworthy of your attention. Вона цілком заслуговує на вашу увагу

Сюди відноситься й вживання заперечної форми з негативними сполучниками until і unless: The United States did not enter the war until April 1917. Сполучені Штати вступили у війну тільки в квітні 1917 р. Additional expenditures shall not be made unless authorized. Додаткові витрати можна робити лише з особливого дозволу. В рамках антонімічного перекладу одиниця мови оригіналу може замінюватися не тільки на прямо протилежну одиницю мови перекладу, а й на інші слова і словосполучення, що виражають протилежну думку: The rock band excluded women. До рок-гурту не брали жінок.

Смисловий розвиток (модуляція) – це заміна при перекладі словарної відповідності контекстуальною, логічно пов'язаною з нею, напр. He failed at the viva. – Він не отримав диплом.

Прийом цілісного перетворення за Я. Й. Рецкером також є певним різновидом смислового розвитку, але на відміну від антонімічного перекладу, має більшу автономність та виявляє значно менший ступінь логічного зв'язку між планам вираження мови оригіналу та перекладу [Рецкер 1974]. Прийом цілісного перетворення можна коротко описати як синтез значення без безпосереднього зв'язку з аналізом. Змінюється внутрішня форма будь-якого відрізка мовного ланцюга – від окремого слова, здебільшого складного, до синтагми, а часом і цілого речення. Причому перетворюється не по елементах, а цілісно, так, що видимий зв'язок між внутрішньою формою одиниць мови оригіналу і мови перекладу вже не простежується. Це, звичайно, не означає, що процес цілісної трансформації позбавлений логіко-семантичної основи, в іншому випадку заміна внутрішньої форми під час перекладу призвела б до порушення адекватності. Цією основою служить віднесеність вихідної і перетвореної одиниці перекладу до одного й того ж відрізка дійсності. Якщо не завжди можна простежити до кінця весь хід заміщення сем в процесі цілісного перетворення, то еквівалентність плану змісту і адекватність планів вираження кожного разу повинні свідчити про закономірності застосування цього прийому трансформації. Як це спостерігається й щодо інших лексичних трансформацій, традиція мовних контактів випрацювала низку цілісних перетворень частотних лексичних одиниць і закріпила їх результати як словникові відповідники – постійні та варіантні. Особливо багато таких відповідників серед словосполучень живої розмовної мови [Рецкер 1974].

Наприклад: How do you do. – Здрастуйте / Вітаю / Добридень. Welcome! – Ласкаво просимо! Never mind. – Нічого страшного / Не турбуйтеся / Не звертайте уваги. Don't mention. – Не варто подяки / Нема за що. Forget it. – Не варто говорити про це / Не зважайте.

Компенсація – навмисне додавання елементів з метою компенсації подібних елементів, не відтворених у перекладі того самого чи попереднього фрагменту:

I'm nothing to you – not so much as them slippers. – Those slippers.
- Я для вас ніщо, гірше за оці тапочки. – Капці!

Запитання для самоконтролю

1. Що таке лексичні відповідники?
2. Які категорії лексичних відповідників виділяє В. Виноградов?
3. Які категорії лексичних відповідників виділяють Я. Рецкер і О. Селіванова?
4. Що таке лексичні трансформації? Чим спричинене їх використання?
5. Розкрийте зміст диференціації, конкретизації і генералізації.
6. Що таке «антонімічний переклад»?
7. В чому полягають прийоми цілісного перетворення і компенсації?

Рекомендована література

1. Виноградов В. С. Перевод: общие и лексические проблемы. Учебное пособие / В. С. Виноградов. 3-е изд., перераб. М. : КДУ, 2006. – 240 с.
2. Литвин І. М. Перекладознавство. Науковий посібник. Черкаси : Видавництво Ю. А. Чабаненко, 2013. 288 с.
3. Мамрак А.В. Вступ до теорії перекладу: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 304 с
4. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
5. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. М. : Международные отношения, 1974. 216 с.
6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
7. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання / О. О. Селіванова. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.
8. Терехова С. І. Вступ до перекладознавства. (Сучасні проблеми і теорії. Діяльність перекладача. Основи техніки перекладу). Навч. посібник. (Вид. 2-ге, доповнене і перероблене). К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. 163 с.

ЛЕКЦІЯ 7

Прагматичні аспекти перекладу

План

1. Поняття «прагматика»
2. Прагматичний потенціал висловлювання. Типи прагматичних відношень
3. Види прагматичної адаптації

1. Поняття «прагматика»

Переклад є процесом трансформації змісту мовного фрагменту (речення, абзацу, тексту) однієї мови в іншу. В процесі перекладу текст переадресовується іншомовному реципієнту з урахуванням прагматичних відношень мови перекладу, тобто тієї реакції, яку викликає цей текст.

Існує три напрямки визначення прагматики. Прихильники першого напрямку визначають прагматику як вивчення взаємодії мовних форм та контекстів їхнього вживання, а також інтерпретації мовних засобів в комунікативних контекстах. Інший напрямок розглядає прагматику як реальну ситуацію спілкування, яка обумовлює вибір мовних засобів для вирішення комунікативних завдань. Третій напрямок прагматики трактується як вивчення потенційних можливостей впливу мови на людину.

Американський семіотик Чарлз Морріс, який увів у науковий обіг термін «прагматика», розумів його як розділ семіотики (науки про знакові системи), який вивчає відносини між знаками та їхніми інтерпретаторами, тобто тими, хто користується знаковими системами. У своєму лінгвістичному вимірі прагматика досліджує широке коло проблем, пов'язаних як з інтенціями (намірами) мовця (або адресанта), так і з впливом висловлень на реципієнта (або адресата).

Одним з перших, хто спробував пояснити прагматику перекладу як специфічного різновиду міжмовної комунікації, став німецький учений Альбрехт Нойберт. У своїй роботі «*Pragmatische Aspekte der Übersetzung*» («Прагматичні аспекти перекладу», 1968) він формулює низку постулатів, яких має дотримуватися перекладач, аби забезпечити повноцінний комунікативний ефект перекладеного тексту. Дослідник вважає, що прагматика тексту ґрунтується на його семантиці та граматиці, які утворюють своєрідний каркас, побудований за певними правилами (нормами). Як приклад наводиться посібник з експлуатації обладнання. Виробник створює для споживача текст, граматику та семантику якого гарантують оптимальне виконання певних операцій, пов'язаних з цим обладнанням. Якщо споживач правильно інтерпретує цей посібник, то зможе користуватися обладнанням, а це означає, що текст досяг свого прагматичного ефекту. Очевидно, що текст перекладу (його семантика і граматику) має бути побудований таким чином, аби досягти аналогічного

прагматичного ефекту, тобто у нашому випадку – уможливити використання реципієнтом мови перекладу (МП) зазначеного обладнання.

2. Прагматичний потенціал висловлювання. Типи прагматичних відношень.

Здатністю здійснювати на читача або слухача певний прагматичний вплив (або комунікативний ефект) володіє і будь-яке висловлювання, і будь-який текст. Характер такого впливу визначається трьома основними чинниками.

По-перше, це – зміст висловлювання. Зрозуміло, що ваша реакція на повідомлення про проблеми на роботі буде іншою, ніж звістка про те, що ви виграли сто тисяч гривень.

По-друге, сприйняття повідомлення залежить від характеру складових висловлювання знаків. Одне і те ж повідомлення може бути по-різному оформлено. К. Чуковський звертав увагу на велику різницю між реченнями «златокудрая дева, чего ты дрожишь» і «рыжая девка, чего ты трясешься». Мовець відбирає мовні засоби при побудові висловлювання відповідно до свого наміру зробити певний вплив.

По-третє, прагматичний вплив висловлювання залежить від сприйняття його реципієнтом. Повідомлення про загибель якоїсь людини неоднаково сприймається його близькими, випадковими знайомими або абсолютно сторонніми людьми. З цього факту випливає важливий висновок, що прагматичний вплив, який визначається змістом і формою висловлювання, може реалізуватися неповністю або взагалі не реалізуватися по відношенню до якогось типу реципієнта.

Нойберт пропонує класифікацію перекладів, що ґрунтується на прагматиці вихідного тексту. Він виділяє чотири типи.

Тип 1. У текстів мови оригіналу (МО) та МП схожі цілі, зумовлені спільними або потенційно спільними потребами. Текст МО не призначений спеціально для аудиторії МП, а з прагматичної точки зору однаковою мірою є цікавим і для аудиторії МП. Це не означає, що текст не має граматико-семантичних особливостей МО і що до тексту МП не потрібно вносити жодних мовностилістичних змін. Однак головним чинником є наявність у двох текстів спільних цілей, тобто їхня спільна прагматична спрямованість. Приклади: наукова та технічна література, рекламні тексти. Цей тип тексту характеризується найвищим ступенем прагматичної перекладності, незважаючи на (а можливо, і завдяки!) численні трансформації, до яких змушений вдаватися перекладач задля досягнення адекватності.

Тип 2. Текст МО містить інформацію (настанови, офіційні розпорядження, розважальні матеріали тощо), що відповідає специфічним потребам аудиторії МП у певній історичній, економічній, політичній, культурній, географічній або будь-якій іншій ситуації. Точок перетину для аудиторії МП не існує. Сюди належать, наприклад, тексти законів, місцева преса, оголошення. З прагматичної точки зору, на думку Нойберта, ці тексти

можна вважати неперекладними. Мається на увазі, що їхня мета у перекладі повністю втрачається. Проте, на думку автора, переклад є здійсненням, коли мета вихідного тексту адаптується для потреб цільової аудиторії, тоді цей тип тексту може перетворюватися на інший.

Тип 3. Художня література. Тексти цього прагматичного типу мають багато спільного з текстами другого типу у тому сенсі, що вони виникають та інтерпретуються у специфічних суспільних ситуаціях. З іншого боку, вони суттєво відрізняються здатністю долати обмеження, накладені на них МО. Таким чином, вони неначе «випадають зі свого часу» та набувають загальнолюдської цінності. Як продукти художньої творчості вони стають частиною всесвітньої літератури (загального культурного фонду), не втрачаючи при цьому своєї національної самобутності. Нойберт вважає, що прагматична реалізація художніх текстів у перекладі є обмеженою.

Тип 4. Текст, створений МО, призначений для перекладу МП. Він є наслідком потреби інформувати аудиторію МП про події, пов'язані з країною МО. Приклади: література та періодика для зарубіжних країн. Цей тип тексту має другий за потужністю рівень прагматичної адекватності.

Багато в чому прагматичний ефект перекладу залежить від відпрацьованості механізму «зворотного зв'язку» між перекладачем та автором тексту. Якщо вони працюють злагоджено, виходячи з довіри та знання предмету, прагматика вихідного тексту може бути реалізована у перекладі на високому рівні.

У сучасному перекладознавстві існує напрямок, що повністю звільняє перекладача від орієнтації на прагматику оригіналу. Прихильники концепції, так званої «Скопос-теорії», вважають, що єдине завдання перекладача полягає в створенні такого тексту мовою перекладу, який забезпечував би досягнення мети, поставленої замовником, в чій інтересах робиться переклад. Задля досягнення цієї мети перекладач, який добре знає, якими засобами ця мета може бути досягнута в іншій культурі, створює текст, що відповідає таким вимогам без «оглядки» на оригінал. Тому в деяких випадках переклад може бути близький до оригіналу, а в інших істотно відрізнитися від нього. Можна навіть уявити таку ситуацію, коли оригінал взагалі відсутній, і перекладач самостійно створює текст, необхідний для досягнення поставленої мети.

3. Види прагматичної адаптації.

Якщо брати за основу визначення, що адекватний переклад – це переклад, який викликає в іншомовного одержувача реакцію, яка співпадає з комунікативною установкою, тобто з метою висловлювання адресанта, перекладач повинен виконати прагматичну адаптацію тексту оригіналу. За А. Швейцером, **прагматична адаптація** – це перетворення вихідного висловлювання із врахуванням передачі його прагматичного значення, тобто специфічного сприйняття інформації, що міститься у висловлюванні, зі сторони різних одержувачів. Оскільки реципієнт оригінального тексту і

реципієнт перекладу мають, як правило, різний мовний досвід, різну етнічну ментальність та різні фонові знання, досягнення комунікативної мети в перекладі вимагає прагматичної адаптації з врахуванням особливостей мови, ментальності і фонових знань реципієнта перекладу.

Перед застосуванням тих чи інших трансформацій перекладач використовує прагматичний аналіз, який дозволяє визначити, яка інформація може бути вилучена або видозмінена при перекладі.

У перекладацькій практиці найбільш часто використовуються чотири види подібної адаптації.

1) **Перший вид прагматичної адаптації** має на меті забезпечити адекватне розуміння повідомлення реципієнтами перекладу. Орієнтуючись на «звичайного» реципієнта, перекладач враховує те, що повідомлення, цілком зрозуміле читачам (слухачам) оригіналу, може бути незрозумілим читачами (слухачами) перекладу, внаслідок відсутності у них необхідних фонових знань. У таких випадках перекладач найчастіше вводить у текст перекладу додаткову інформацію, заповнюючи відсутні знання. Іноді це не вимагає значних доповнень. Наприклад, нерідко потребують пояснення назви різного роду географічних і культурно-побутових реалій, що згадуються в оригіналі. При перекладі з англійської на українську мову географічних назв типу американських Massachusetts, канадських Alberta або англійських Middlesex тощо, як правило, додаються слова «штат, провінція, графство», що вказують на адміністративні одиниці, що позначають ці назви, щоб зробити їх зрозумілими для українського читача: штат Массачусетс, провінція Альберта, графство Міддлсекс і т.п. Додавання пояснювальних елементів може знадобитися і при передачі назв установ, фірм, друкованих видань тощо.

Аналогічні додавання забезпечують розуміння назв всіляких реалій, пов'язаних з особливостями життя і побуту представників іншої культури. У романі Дж. Селінджера «Над прірвою в житті», герой розповідає, як їх годували в школі: «... for desert you got Brown Betty, which nobody ate ...». Зрозуміло, що в перекладі не можна просто повідомити, що в школі на десерт усіх пригощали якоюсь «рудою Бетті», не займалися же вони там людоджерством. У перекладі читаємо: «... на солодке - 'руду бетті', пудинг з патокою, тільки його ніхто не їв». Повідомлення додаткової інформації може спричинити за собою і більш істотну адаптацію тексту. В англійській газеті йдеться, що «The prime-minister addressed the people from the window of No. 10». Кожен англієць знає, що в будинку номер десять по вулиці Даунінг-стріт знаходиться резиденція прем'єр-міністра Великої Британії. У перекладі це речення есплікується «Прем'єр-міністр звернувся до присутніх з вікна своєї резиденції».

Прагматична адаптація тексту перекладу з метою зробити його гранично зрозумілим не повинна призводити до «надперекладу» коли мало не весь текст замінюється роз'ясненнями.

2) Якщо в розглянутих вище перекладах зміни забезпечували адекватне розуміння переданого повідомлення, то **другий вид прагматичної адаптації** має на меті домогтися правильного сприйняття змісту оригіналу, донести до реципієнта перекладу емоційний вплив вихідного тексту. Необхідність такої адаптації виникає тому, що в кожній мові існують назви якихось об'єктів і ситуацій, з якими у представників даного мовного колективу пов'язані особливі асоціації. Якщо подібні асоціації не передаються або спотворюються при перекладі, то прагматичні потенціали текстів перекладу та оригіналу не збігаються навіть при еквівалентному відтворенні змісту. Прагнення домогтися бажаного прагматичного ставлення до тексту перекладу у його реципієнтів і викликає потребу у відповідній адаптації.

Розглянемо кілька типових випадків розбіжності сприйняття аналогічних повідомлень в оригіналі і перекладі. Назви одних і тих же дерев в різних мовах можуть викликати у людей неоднакові асоціації. Наприклад, для українця тополя - це не просто дерево, а свого роду символ його країни, щось рідне і близьке. В українському оригіналі автор може порівнювати дівчину зі «стрункою тополею». У англійця назва тополі - «poplar» не пов'язане з подібними асоціаціями, і в перекладі таке порівняння може викликати подив. Англійська назва омели - mistletoe ['mɪsltəʊ] (slender as a mistletoe) - викликає спогад про приємні хвилини свята, оскільки на свято за звичаєм під підвішеною гілкою омели цілують дівчат. Для українського реципієнта такої асоціації не існує, і в перекладі може знадобитися додаткова інформація.

3) Тепер розглянемо **третій вид прагматичної адаптації** при перекладі. На відміну від попередніх в даному випадку перекладач орієнтується не на усередненого, а на конкретного реципієнта і на конкретну ситуацію спілкування, прагнучи забезпечити бажаний вплив. Тому подібна адаптація зазвичай пов'язана зі значним відхиленням від вихідного повідомлення. Тут можна виділити кілька типових ситуацій.

- У конкретній ситуації перекладач знаходить доцільним передати нам не сказане, а те, що мається на увазі. Припустимо, кілька іноземців з перекладачем чекають в ліфті, що до них приєднається людина, що наближається, яка, підійшовши ближче, говорить: «Я живу на першому поверсі». Перекладач вирішує, що важливо передати не причину, а результат, і переводить: «Він сказав, що з нами не поїде».

Перекладач вирішує, що для досягнення бажаного впливу на даного реципієнта необхідні інші засоби, ніж ті, які використані в оригіналі. Керівник служби перекладів в женецькому відділенні ООН Ф. Вейе-Лавалі розповідав про те як під час громадянської війни в Конго представник миротворчої місії ООН звернувся через перекладача до старійшин одного з племен з короткою промовою, закликаючи їх не здійснювати ворожих дій. За ним говорив перекладач, який значно розширив і прикрасив мова перекладу. Знаючи, якими засобами краще впливати на своїх слухачів, він говорив дуже довго, він співав, він виконав ритуальний танець. І Ф. Вейе-Лавалі вважає,

що це був хороший переклад, оскільки завдяки йому вдалося умовити старійшин не воювати.

4) **Четвертий вид** прагматичної адаптації можна охарактеризувати як рішення «екстраперекладацького надзавдання». Всякий переклад – це текст, створений перекладачем для досягнення певної мети. У більшості випадків ця мета полягає в забезпеченні адекватності перекладу. Однак часом перекладач може використовувати переклад для досягнення якоїсь іншої мети, вирішити якусь свою задачу, що безпосередньо не пов'язана з точним відтворенням оригіналу. І для вирішення такого «надзавдання» він може змінювати і навіть спотворювати оригінал, порушуючи головні принципи своєї професійної діяльності. Зрозуміло, що подібна практика носить винятковий характер і дії перекладача не є перекладом в звичайному сенсі цього слова.

Найбільш часто в перекладацькій практиці зустрічаються чотири види прагматичної адаптації цього типу.

- Перш за все відзначимо існування так званого філологічного перекладу, коли перекладач прагне відтворити в перекладі формальні особливості мови оригіналу, навіть якщо тим самим він порушує норму або узус мови перекладу. Така тактика, неприпустима в «нормальному» перекладі, може переслідувати різні практичні цілі. Подібні переклади застосовувалися, наприклад, для вивчення іноземних мов. На одній сторінці друкувався текст іноземною мовою, а навпроти нього дослівний переклад цього тексту. І по перекладу вивчалася структура мови оригіналу. В даний час філологічний переклад застосовується, в основному, при складанні підрядників для перекладачів художньої літератури, які не володіють мовою оригіналу. Такий переклад здійснюється в два етапи. Спочатку один перекладач, що знає мову оригіналу, але не володіє необхідним літературним даром, робить підрядник, якомога більш повно відображає не тільки зміст, а й форму оригіналу, а потім з цього підряднику поет або письменник створює остаточний художній текст. Хоча незнання мови і вимушене користування підрядника, безсумнівно, ускладнюють задачу таких перекладачів, та багато хто з них вирішують її цілком успішно.

- Другий вид прагматичної адаптації цього типу можна назвати спрощеним або приблизним перекладом, коли перед перекладачем конкретний реципієнт ставить завдання вибірково або узагальнено передати елементи змісту оригіналу, що його цікавлять. У таких випадках перекладач створює ніби робочий переклад, що не відповідає вимогам адекватності, але відповідає його «надзавданню». При необхідності цей переклад може використовуватися як чорновий для подальшого остаточного доопрацювання.

- Особливим видом адаптації, що далеко йде від початкового тексту, є модернізація оригіналу при перекладі. Нерідко її взагалі не можна назвати перекладом, так як перекладач фактично створює новий твір «за мотивами» вихідного тексту. Характер такої модернізації може бути різний. З одного

боку, вона може виражатися в перенесенні дії в більш пізню епоху або в іншу країну, в зміні імен дійових осіб та ін. З іншого боку, модернізація досягається використанням слів і висловів, характерних для більш пізнього або сучасного періодів. Якщо в оригіналі чоловіки при зустрічі вітають один одного «святим поцілунком» (як це було прийнято в біблійні часи), то в перекладі вони обмінюються «дружніми рукостисканнями».

- Досить різноманітні причини застосування прагматичної адаптації четвертого типу, коли перекладач ставить перед собою якусь «екстраперекладацьку» мету, продиктовану політичними, економічними, особистими і тому подібними міркуваннями, що не мають ніякого відношення до перекладного тексту; перекладач може прагнути в чомусь переконати реципієнта перекладу, нав'язати своє ставлення до автора оригіналу або до описуваних подій, уникнути конфлікту або, навпаки, загострити його і т.п. Подібна тенденційність може привести до повного спотворення оригіналу, і зазвичай перекладач не допускає впливу своїх особистих міркувань і пристрастей на процес перекладу. Однак випадки свідомої відмови від адекватного перекладу під впливом зазначених факторів зустрічаються в перекладацькій практиці.

Розглянемо деякі приклади подібної адаптації.

У минулому столітті відомий французький письменник Проспер Меріме досить успішно переклав гоголівського «Ревізора». Але в одному місці п'єси перекладач несподівано написав зовсім не те, про що йдеться в оригіналі. У п'єсі городничий наказує поставити навколо куп сміття паркан, кажучи, що чим більше зносять, тим кращою вважається діяльність влади. А перекладач замість «чим більше зносять» пише «чим більше будують». Вважається, що Меріме зробив це, побоюючись що збереження варіанту оригіналу могло бути витлумачено як натяк на дії французької імператриці, з волі якої в цей час зносилося багато будинків для влаштування Великих паризьких бульварів, і спричинити за собою неприємності для перекладача.

Свідомий відхід від оригіналу може зажадати від перекладача великої винахідливості і ерудиції. На одному з повоєнних прийомів англійський генерал несподівано запитав у свого російського колеги через перекладача, якому живопису той віддає перевагу. Під впливом випитого або визнавши питання недоречним той відповів перекладачеві грубувато-різко: «Скажи йому, що мені подобаються картини, де баби й собаки». Перекладач рахував розсудливим згладити різкість відповіді і перевів: «The general prefers Flemish painting» - «Генерал віддає перевагу фламандському живопису». Очевидним є високий професіоналізм перекладача: його прагматична адаптація забезпечує і високий ступінь еквівалентності перекладу - на картинах фламандських живописців дійсно багато огрядних жінок і красивих собак.

Таким чином, створюючи текст перекладу, перекладач або намагається зберегти прагматичний потенціал оригіналу, або намагається домогтися, щоб цей текст мав інший прагматичний потенціал, більш-менш незалежним від прагматики вихідного тексту.

Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте значення поняття «прагматика». Які напрямки до визначення прагматики Ви знаєте?
2. Які чинники визначають характер впливу висловлювання на реципієнта?
3. Які типи перекладів існують, ґрунтуючись на прагматиці вихідного тексту? Стисло розкрийте зміст кожного типу.
4. Охарактеризуйте сутність «Скопос-теорії».
5. Що таке «прагматична адаптація»? Які види прагматичної адаптації Ви знаєте? Окресліть особливості кожного з них.

Рекомендована література

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). М.: «Междунар. отношения». 1975 г. 240 с.
2. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). М.: Издательство института общего среднего образования РАО. 2001. 224 с.
3. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). М.: Высшая школа. 1990. 253 с.
4. Литвин І. М. Перекладознавство. Науковий посібник. Черкаси : Видавництво Ю. А. Чабаненко, 2013. 288 с.
5. Мамрак А.В. Вступ до теорії перекладу: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 304 с.
6. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода. М.: Московский Лицей. 1996. 207 с.
7. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання / О. О. Селіванова. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.
8. Ребрій О. В. Вступ до перекладознавства: конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 116 с.

ЛЕКЦІЯ 8

Проблема лакун і реалій в перекладознавстві

План

1. Лакуни. Типологія лакун
2. Реалії і їх класифікація. Квазіреалії
3. Прийоми перекладу реалій

1. Лакуни. Типологія лакун

Лакуна (від лат. *lacuna* – пробіл, заглиблення) – базові елементи національної специфіки лінгвокультурної спільноти, що ускладнюють переклад її текстів і сприйняття їх іншокультурними реципієнтами через відсутність в одній мові порівняно з іншою певних відповідників мовних одиниць різних рівнів, позначень понять, категорій, асоціативних реакцій, а також паравербальних засобів мовлення [Селіванова 2010, с. 321].

Лакуни суперечать звичному діапазону досвіду мовця, носія іншої мови. Головними ознаками лакун є незрозумілість, незвичність (екзотичність), чужість.

У мовознавстві існують різнопланові класифікації лакун. Систематизовану класифікацію подано в «Лінгвістичній енциклопедії» О. О. Селівановою [Селіванова 2010, с. 321]. Лакуни поділяються на системні та функціональні, або мовні й мовленнєві, мовні й культурологічні. Системні (мовні) лакуни виявляються при зіставленні одиниць різних рівнів мовної системи, а функціональні (мовленнєві) – в мовленні.

Системні лакуни диференціюються залежно від мовного рівня на:

фонетичні (відсутність в одній мові певних фонем, невідповідність інтонаційних конструкцій, наголосу, пауз): так, відсутні в українській мові довгі фонемі, що мають місце в англійській і німецькій мовах і диференціюють значення слів: англ. *bed* [bed] – ліжка, а *bird* [bɜ:d] – птах; англ. *pool* [pu:l] – калюжа, а *pull* [pul] – тягти; англ. *eat* [it:] – їсти, а *it* [it] – воно; нім. *Beet* [be:t] – клумба, а *Bett* [bet] – ліжка; пор. наголос в укр. *сосна, дрова, петля, кропива, столяр, колесо, решето* – рос. *сосна, дрова, петля, крапива, столяр, колесо; решето*.

лексичні (відсутність в одній мові слова-відповідника): укр. *брить, борщ, вареники, кобза, трембіта*; ісп. *сомбреро*; пол. *бігос*; англ. *хагіс*; груз. *чача*.

номінативні (невідповідність статусу найменувань у двох мовах, наприклад,

відповідником простого слова однієї мови є композит або сполука іншої): рос. *железная дорога* – укр. *залізниця*, англ. *barber* – укр. *пара над водою в морозний день*.

морфологічні (відсутність в одній мові певної морфологічної категорії порівняно з іншою): дійсні дієприкметники відсутні в українській мові: рос. *цветущий сад* // укр. *садок, що цвіте*; герундій має місце в англійській,

відсутній в українській мові: *He started walking backwards, beaming, drinking them in* (Ролінг, Гаррі Поттер і смертельні реліквії) // *Він розвернувся й пішов спиною вперед, сяючи усмішкою й радіючи, що бачить друзів.*

синтаксичні (невідповідність синтаксичної будови у мовах): укр. *У нього карі очі* // англ. *He has brown eyes* // нім. *Er hat braune Augen* // пол. *Ma brązowe oczy.*

стилістичні (розбіжність відповідників за стилістичною забарвленістю): пор.: рос. *глаза* (нейтр.) – *очи* (стилістично забарвлене: поетичне, високе) // укр. *очи* – нейтр.

До складу **функціональних лакун** відносять:

діяльнісно-комунікативні (невідповідність різного роду комунікативно релевантних кінем – фонаційних, жестів, міміки, рухів тіла, голови, ніг; типу погляду, відстані комунікантів, часових особливостей спілкування, торкань, постави тощо). Кивок голови у українців – так, у болгар – ні.

культурологічні, зумовлені особливостями національної ментальності й культури, мовленнєвого етикету;

лакуни культурного простору (специфіка реалій: національних страв, одиниць міри, свят, обрядів і т. ін.). Лакуни культурного простору включають лакуни сприйняття відстані, етнографічні, пов'язані з побутом, лакуни культурного запасу (символічні) [Селіванова 2010, с. 321].

У теорії міжкультурної комунікації лакуни диференціюються на:

суб'єктивні, або національно-психологічні;

лакуни комунікативної діяльності,

лакуни культурного простору,

текстові.

У межах **національно-психологічних лакун** виокремлено:

лакуни характеру згідно самооцінки етносу або оцінки його іншими етносами;

внутрішні силогічні лакуни, що представляють спосіб мислення народу;

культурно-емоційні, що стосуються публічного висловлення почуттів;

лакуни гумору.

Існують інші класифікації лакун. Так, за принципом співвідношення слова з концептом виділені:

лексичні – за умови відсутності слова чи сполуки в іншій мові та при наявності концепту;

семантичні – при відсутності семми, але при наявності концепту;

концептуальні (когнітивні) – при відсутності концепту та слова [Селіванова 2010, с. 321].

Термін *лакуна* в перекладознавстві ототожнюється з безеквівалентною лексикою, хоч вони перебувають у відношеннях включення другої до першої (не всяка лакуна є безеквівалентною).

2. Реалії і їх класифікація. Квзіреалії

Лакуни культурного простору називають реаліями (які позначають національні страви, одиниці міри, свята, обряди тощо, а також сприйняття відстані, етнографічні, пов'язані з побутом, лакуни культурного запасу (символічні)) [Селіванова 2010, с. 321]. Р. П. Зорівчак визначає реалії як «моноксемні та полілексемні одиниці, що вміщують як основне лексичне значення традиційно закріпленій комплекс краснавчої інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови сприймача» [цит. за: Кияк, Науменко, Огуй, с. 148]. О. Д. Швейцер реаліями називає одиниці національної мови, що позначають унікальні референти, властиві одній лінгвокультурі та відсутні в іншій [Швейцер 1973, с. 251].

Лексичні одиниці, що передають культурну інформацію (реалії), діляться на ряд тематичних груп (С. Влахов, С. Флорін, В. С. Виноградов):

а) Житло, майно:

Ранчо (Бразилія): 1. Хижа із пальмового листя чи соломи; 2. Ферма, садиба.

Фазенда (Бразилія) – помістя.

Хата – будинок в Україні.

Сакля – житло горців Кавказу. *Чурек і сакля – все твоє; Воно не прошене, не дане, Ніхто й не возьме за своє, Не поведе тебе в кайданах* (Тарас Шевченко) [СУМ, т. 9, с. 17].

Макітра – «вид глиняного посуду великого розміру напівсферичної форми з широким отвором» [СУМ, т. 4, с. 602]: *Вареники ті самі, та інша макітра* (Українські народні прислів'я та приказки).

Мачете – великий ніж, тесак, для сільськогосподарських робіт в латиноамериканських країнах.

б) Одяг, головні убори:

Пончо – накидка, плащ з прорізом для голови в латиноамериканських країнах.

Сарапе – подібна одежа в Мексиці.

Пала – подібна одежа в Бразилії.

Сомбреро (Мексика, Чілі. Від ісп. *Sombrero, Sombra* – тінь) – селянський широкополий капелюх із листя рослини з тією ж назвою.

Плахта (укр.) – «жіночий одяг типу спідниці, зроблений із двох зшитих до половини полотнищ переважно вовняної картатої тканини». *Продай, милий, дві телички, Та справ мені дві спіднички, Щоб я в плахті не ходила, Щоб я людей не смішила* (Павло Чубинський) [СУМ, т. 6, с. 571].

Кожух (укр.) – «довга, не вкрита сукном шуба з великим коміром, пошита звичайно з овечої шкіри хутром до середини». *Одягнувши нові, кримських смушків кожухи, стали [козаки] виходити* (Квітка-Основ'яненко); *А сам сотник у кожусі.. Коло клуні походжає* (Тарас Шевченко) [СУМ, т. 4, с. 208].

в) Їжа, напої:

Чича – кукурудзяна горілка в латиноамериканських країнах.

Чача – грузинський алкогольний напій, що відноситься до класу виноградних брендів.

Грапа – італійський алкогольний напій, що відноситься до класу виноградних брендів.

Текіла (Мексика; ісп. *tequila*) – алкогольний напій (горілка) із соку агави, що виробляється зазвичай на околицях Текіли – міста у Мексиці.

Сангрія – напій із води, червоного вина та цукру, що настоявся на фруктах.

г) Види праці та заняття:

родео – в латиноамериканських країнах згін скоту.

д) грошові знаки, одиниці міри:

Песо – основна грошова одиниця багатьох латиноамериканських країн.

Болівар – грошова одиниця Венесуели.

Соль – грошова одиниця Перу.

Гривня – основна грошова одиниця України.

Ярд (англ. *yard*) – міра довжини, 1 ярд – 0,9144 м.

Фут (англ. *foot*) – міра довжини, 1 фут – 0,305 м.

Дюйм (англ.) – міра довжини, 1 дюйм – 2,539 м.

е) Музичні інструменти, народні танці та пісні, виконавці:

Гусли // *гуслі* – «старовинний народний багатострунний щипковий музичний інструмент». *Писані джерела відзначають існування у східних слов'ян струнного музичного інструмента – гусел* (Історія УРСР) [СУМ, т. 2, с. 198].

Сопілка – «український народний духовий музичний інструмент із дерева або очерету, що має форму порожнистої трубки з отворами». *Якийсь парубок став грати на сопілці* (Наталія Кобринська) [СУМ, т. 9, с. 461].

ж) Народні свята, ігри:

Родео – свято скотарів, на якому змагаються в киданні ласо, приборканні диких коней тощо.

з) Звертання:

ніньо – молодий господар, пан в Латиноамериканських країнах.

нінья – пані, господарка в Латиноамериканських країнах.

аміто – господар в Латиноамериканських країнах.

пор.: пол., укр. *пан, пані* // фр. *мосьє, мадам, мадемуазель* // нім. *гер, фрау* // англ. *сер, міс, місіс*.

Етнографічні та міфологічні реалії

а) етнічні та соціальні спільноти та їхні представники: *інки, аймара, кечуа, гуарани, майя, ацтеки (астеки), сапотекі, науатль (нахуатль), гуаймі, араукані, тамойо* (індійські племена).

б) божества, казкові істоти, легендарні місця: укр. *Котигорошко, Івасик-телесик*.

Реалії світу природи

а) тварини: *лама, гуанако* (різновиди лами), *вискача* (вид гризуна), *анаконда, маха, курийю* (види удавів);

б) **рослини:** кебрачо, омбу, сейба, хукаро, манго, мангле, гуай-або, тотумо, алоборрачо, жакейра, балса, кока, мандиока, агуакате (види дерев і кущів).

в) **ландшафт, пейзаж:**

Саванна – венесуельські та колумбійські степи.

Сертан – засушливі райони Бразилії.

Полонина – «безліса ділянка верхнього поясу Українських Карпат, яка використовується для пасовиська та сінокоосу» [СУМ, т. 7, с. 94].

Реалії державно-адміністративного устрою суспільного життя

а) **Адміністративні одиниці та державні інститути:** *територія* (Аргентина, Венесуела), *штат, область, край, округ*.

б) **Суспільні організації, партії тощо, їхні функціонери й учасники:** *партія регіонів, Батьківщина, Удар; торі*.

д) **Громадянські професії, титули та звання:** *лорд, принц, граф, президент, король, канцлер*.

Ономастичні реалії

У літературних творах є немало реальних і вигаданих імен. У літературному перекладі власні імена не тільки називають, а й указують на національну приналежність. Таким чином, власні назви сприяють збереженню в перекладі національного колориту оригіналу.

а) **Антропоніми.**

Загальні імена та прізвища:

Ісп. *Хуан, Педро, Беатрис, Кармен, Кароліна, Гальвес, Сільва, Альварес;*

Укр. *Галина, Петро, Микола, Володимир, Михайло, Сашико; Петренко, Іваненко;*

Англ. *Джордж, Джон, Джек, Майкл, Томас, Том, Моллі, Бет, Мері, Розмарі.*

Фр. *Jean (Жан), Théo (Тео), Lucas (Лукас), Nicolas (Ніколя), Julien (Жульєн), Guillaume (Гійом), Philippe (Філіп), Eric (Ерік), Pascal (Паскаль), Sébastien (Себастьян); Louise (Луїз), Joséphine (Джозефін), Emma (Емма), Marine (Марін), Manon (Манон), Julie (Жюлі), Pauline (Полін), Emilie (Емілі), Pascal (Паскаль).*

Індивідуальні імена та прізвища, що називають відомих політичних діячів, літераторів, художників, артистів, спортсменів й інших знаменитостей і часто потребуючих в перекладах особливих коментарів: *Джордано Бруно, Левітан, Рафаель, Гюго, Шекспір, Агата Крісті, Едгар По, Клінтон, Буш, Андрій Шевченко, Кличко.*

б) **Топоніми.** У перекладознавстві назви реальних географічних об'єктів В. С. Виноградов вважає доцільним розділити на дві групи: звичні та меморіальні топоніми. Другі з них несуть в собі, крім указання на геооб'єкт, додаткову змістову інформацію, яка для перекладача буває надзвичайно важливою: *Китайский квартал – средоточие притонов и публичных домов в Барселоне. Махалаонда – селение неподалеку от Мадрида, жители*

котрого в середні віки були постійною мишенню для насмешек относительно их необразованности [див.: Виноградов, с. 111].

в) Імена літературних героїв. У художніх текстах постійно зустрічаються згадки про персонажів інших творів літератури. У перекладах вони коментуються *Дон Кіхот*,

Санчо Панса, Дульсінея, Ромео та Джульєта, Гамлет, Отелло, Яго, король Лір, місіс Марпл, Пуаро, Холмс, Наташа Ростова, Анна Кареніна, Євгеній Онєгін.

г) Назви компаній, музеїв, театрів, палаців, ресторанів, магазинів, пляжів, аеропортів тощо. Усі ці імена перекладачу важливо знати для правильного розуміння та відтворення тексту: *Лувр, Єлесеїські поля*; рос. *Красная площадь, Эрмитаж, Третьяковская галерея.*

Символи

Символи – естетично канонізовані, культурно значущі концептуальні структури іншої, ніж первинний зміст реалії чи знака, понятійної сфери, яка характеризується образністю, мотивованістю, дейктичністю, імперативністю, психологічністю.

а) Вегетативні символи:

Калина – в Україні символ життя, крові, вогню; дерево українського роду. Ягоди калини червоні, що символізують безсмертя роду. *Калина* на рушнику – символ неперервності сімейного життя.

Дуб і калина – в Україні символи сили та краси.

Сакура – в Японії символ жіночої молодості та краси, чистоти, благополуччя.

Троянда – це символ Англії. У християнській символіці червона троянда була символом мучеництва, а біла – символом невинності. Існував орден лицарів Троянди та Хреста, а війна Йорків і Ланкастерів 1455-1485 рр. була названа війною Червоної та Білої троянди.

б) Анімалістичні символи:

Кінь – символ мужності та грації в Монголії.

Півень – один із символів Франції. За однією з версій, півень став символом Франції тому, що французи вважають себе потомками галлів, а з латини «галли» та «півні» звучать однаково – *gallus*.

Слон – символ помірності, співчуття, вічності, верховної влади. У Таїланді, Камбоджі та Бірмі білий слон став символом родючості та злив.

в) Кольорова символіка:

Зелений – 1. Колір надії, символ кращого майбутнього (Панама, Чілі), 2. Символ родючості, удачі, чуттєвості, сексуальності (Іспанія); 3. Символ природи, покою та гармонії (Китай).

Білий колір в традиційній китайській культурі вважається кольором жалоби. *Біла справа* – похорони (пор. колір жалоби в Іспанія в середні віки – жовтий; темно-ліловий, фіолетовий – колір жалоби в Іспанія, Чілі; чорний – в європейській культурі). Зверхню людину китайці називають *білі очі*; негативних персонажів пекінської опери визнавали за матово-білим обличчям

(пор. в європейській культурі *білий* колір символізує все позитивне). У сучасній китайській культурі *білий* колір одержує нові конотації: *ангел в білому халаті* – лікар.

Червоний в традиційній китайській культурі найемоційніший колір: символ радості, кохання, щастя, сонця, життєвої активності людини. Традиційне китайське весільне вбрання червоного кольору. *Червона справа* – весілля. *Червона квасоля* в класичній китайській поезії – символ кохання й пристрасті. Проте *червоні очі* – заздрощі. (Лю Юй Ін «Цветобозначение и символика цвета в китайской культуре»).

г) **Фольклорні, історичні, літературно-книжні алюзії.** У них є натяк на образ життя, поведінку, риси характеру, діяння історичних, фольклорних і літературних героїв, на історичні події, на міфи, літературні твори.

д) **Мовні алюзії.** У них є натяк на який-небудь фразеологізм, прислів'я, крилатий чи бродячий вислів.

Для позначення реалій в лексикології використовують термін *екзотизм*.

Екзотизми – слова, що позначають властиві іншим народам або країнам поняття: *чалма* – мусульманський головний убір; *мінарет* – башта біля мечеті, з якої закликають мусульман молитися.

Хозяин хаты ... говорил, обращаясь к своей жене: «Жинко! то, что поют школяры, должно быть очень разумное; вынеси им сала и что-нибудь такого, что у нас есть!» И целая миска вареников валилась в мешок. Порядочный кус сала, несколько паляниц, а иногда и связанная курица помещались вместе (Гоголь, Вий).

Зберегти національну своєрідність оригіналу в перекладі – завдання тяжке. І. Кашкін справедливо стверджував, що «ощущение чужеземности в переводе достигается не внешней формальной экзотикой, не поверхностным копированием чужезычия, а путем глубоко понятой и чутко переданной сути, в которой заключена национальная особенность оригинала...» [цит. за: Виноградов, с. 111].

Аналіз художніх творів для дітей та юнацтва, представлених такими жанрами, як чарівна казка, фентезі, наукова фантастика й утопія, вказує на прагнення письменників вилучити з тексту будь-яку реальну національно-культурну специфіку, замінивши її національно-культурною специфікою вигаданого світу – квазіреальності. **Квазіреальність** виступає фактом вигаданого буття, пов'язаного з псевдореференційністю художнього тексту. Цей світ чимось схожий на реальний, проте його можна охарактеризувати як «правду вимислу». Інакше кажучи, гноми, гобіти чи гобліни Дж. Р. Р. Толкіна завжди в чомусь залишатимуться англійськими гномами, гобітами та гоблінами, а квазіреальні елементи їхнього лексикону – реалії, оніми чи фразеологізми – завжди будуть побудованими на основі способів англійського словотвору, з елементів англійської мови та за аналогією з реальними (узуальними) елементами англійської мови. Цей важливий висновок не тільки доводить, що будь яка фантастична художня

картина світу завжди є складовою реальної мовної картини світу, а й визначає потенційну можливість інтерпретації та перекладу квазіреальних мовних засобів іншими мовами.

Прикладом таких засобів виступатимуть квазіреалії, під якими розуміються лексичні одиниці на позначення об'єктів, створених авторською уявою для характеристики вигаданого (казкового або фантастичного) світу, в якому відбуваються змальовані в художньому творі події. Квазіреалії виступають елементами мови, якою говорять фантастичні або казкові персонажі, але оскільки така мова реально не існує, тобто є квазімовою, квазіреалії створюються на основі тих самих мовних засобів (фонем або морфем), якою написана решта книги. Усвідомлюючи це протиріччя, автори художніх творів іноді намагаються позбавитися впливу цієї мови, прагнучи посилення ефекту незвичності за рахунок, зокрема, порушення фонетичної сполучуваності: це сполучення фонем, які рідко зустрічаються в мові або нагромадження приголосних, в окремих випадках навіть повної відсутності голосних. Прикладом квазіреалій такого роду є назви вигаданих тварин, які водяться у вигаданій країні Лумпаландії з роману Р. Дала "Charlie and the Chocolate Factory": "And oh, what a terrible country it is! Nothing but thick jungles infested by the most dangerous beasts in the world – hornswogglers and snozzwangers and those terrible wicked whangdoodles." (Dahl, Charlie and the Chocolate factory)

Такі слова перетворюються на справжнє випробування для перекладачів, які у своєму прагненні розгадати ці «лексичні ребуси» перелопачують тони інформації, яка могла б допомогти їм вилучити хоча б якесь приховане значення. Іноді на допомогу приходять звукові асоціації, а іноді – (можливо й хибне) морфемне членування. Так, перекладач В. Морозов тільки ризикнув виокремити в назві однієї з квазітварин лексему horn (pig), передавши решту квазіреалій транскрипцією: – Ой, яка ж то жахлива країна! Нема там нічого, крім густючих джунглів. Там аж кишить найнебезпечнішими у світі звірюками – роговоглі, снуцвангери і жахливі злісні вангдудлі. (Дал, Чарлі і шоколадна фабрика, переклад В. Морозова, с. 105).

3. Прийоми перекладу реалій

Реалії ми вслід за Р. Зорівчак визначаємо як "слова (і словосполучення), що називають об'єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального й історичного розвитку) одного народу й чужі для іншого. Р. Зорівчак виділяє дев'ять способів трансляційного перейменування реалій:

- 1) транскрипція / транслітерація, прим.: kozak, hryvnia, borsch, джентльмен, сандвіч, сноб;
- 2) гіперонімічне перейменування, тобто заміна конкретного поняття більш загальним:

3) дескриптивна перифраза (описовий переклад): *matron* – завгосп у навчальному закладі (суміщає економку і медсестру), *Pilgrim Fathers* – Батьки-прочани – перші колоністи з Англії, що прибули 1620 року до Північної Америки на вітрильнику “Мейфлауер”, *prorogation* – офіційне розпорядження монарха про відновлення / закінчення сесії парламенту Великої Британії, *quartermaster* – старшина-стерновий у морський піхоті в англійській армії; лежанка – *clay stove for heating in Ukrainian country cottages*;

4) комбінована реномінація (наприклад, транскрипція або транслітерація і пояснення): *They took her to the Tower of London.* – Вони показали їй стародавню лондонську фортецю Тауер;

5) калькування (повне, часткове): *Salvation Army* – Армія порятунку (спасіння), *skyscraper* – хмарочос, орден св. княгині Ольги Київської – *the Order of St. Olga the Princess of Kyivan Rus’*;

6) міжмовна транспозиція на конотативному рівні: калина – *cranberries*;

7) метод уподібнення (субституція): *the City Board of Education* – міський відділ освіти;

8) контекстуальний переклад: консультація – *tutorial*;

9) контекстуальне розтлумачення (інтерпретація): на рушники стати – *get married*.

С. Влахов і С. Флорін передбачають кілька прийомів передачі реалій в перекладі:

I – транскрипція (транслітерація),

II – власне переклад, що включає: 1) неологізми (калька, полукалька, освоєння, семантичний неологізм), 2) заміна реалій, 3) приблизний переклад (родо-видова заміна, функціональний аналог і опис, пояснення, тлумачення), 4) контекстуальний переклад.

Транскрипція (транслітерація). При першій появі в тексті транскрибоване слово зазвичай супроводжується виноскою або поясненнями, що вміло вводяться в текст перекладу. Досвідчені перекладачі та теоретики перекладу не раз закликали колег зберігати почуття міри при використанні іншомовних слів у перекладі. Надмірне захоплення транскрибуванням іншомовних слів, що позначають реалії; а не так уже й рідко прийнятих за них, не тільки не сприяє збереженню національного колориту, а, навпаки, знищує його, захаращуючи розповідь і змушуючи читача спотикатися на кожному кроці об непотрібні екзотизми.

Калькування. У художньому перекладі цей прийом застосовується для передачі індивідуально-авторських неологізмів, коли перекладач створює виразні оказіональні слова. Таких словесних «придумок» і кальок багато серед загальних і власних імен. Калькуються традиційно деякі власні назви: *Liberal Party* – Ліберальна партія. Калькування використовують для перекладу прислів'їв і приказок, коли із-за різних причин необхідно зберегти не тільки їхній зміст, але й образно-сміслову основу. Структурно-

семантичне калькування іноземних слів часто застосовується в перекладах наукової літератури.

Гіпо-гіперонімічний переклад. Для цього способу перекладу характерно установлення відношення еквівалентності між словом оригіналу, що передає видове поняття-лакуною, та словом в мові перекладу, що називає відповідне родове поняття, чи навпаки. З іспанської слів *нопаль* (вид кактусу), *кебрачо* (вид дерева) чи *грана* (вид горілки) будуть відповідати в українському перекладі їхні міжмовні гіпероніми (родові поняття): *кактус*, *дерево*, *горілка*.

Еквонімізація (уподібнення, заміна концепту на більш близький для реципієнта) – це заміна в перекладі іншою назвою видового предмета того самого класу. Уподібнені слова, за В. С. Виноградовим, називають поняття, супідрядні по відношенню до родового поняття: *бомбачі* – *шаровари*, *мачете* – *тесак*, *боліче* – *кегли*, *ранчо* – *хата*, *хижа* [див.: Виноградов, с. 111].

Тлумачення, коментарі, виноска, примітки. У випадках тлумачення реалії (перифрастичного (описового, дескриптивного, експлікативного перекладу) відповідники установлюються між словом (або фразеологізмом) оригіналу та словосполученням перекладу, що пояснює його зміст: *пучеро* – *суп (юшка) з яловичини*, *сельве* – *тропічний ліс*. За В. С. Виноградовим, перифраза нерідко поєднується з транскрипцією, замінюючи коментар, роблячи природнішим відповідне оригіналу перекладне авторське мовлення, коли його не перериває виноска. *Хуана поставила на стіл пучеро, похлебку из говядины, и все принялись за еду* – приклад поєднання транскрипції та дескриптивного перекладу [див.: Виноградов, с. 111].

Головною складністю відтворення реалій у перекладі є те, що застосування будь-якого способу їхнього перекладу з діапазону доступних не гарантує збереження того складного комплексу чітких конотацій, асоціацій чи уявлень, які виникають у читача оригіналу. Лакуни є провідним лексичним засобом формування художньої картини світу. Це автоматично вказує на необхідність докладання максимальних зусиль задля адекватного відтворення реалій у перекладі, що у більшості випадків видається можливим як на основі креативного використання наявних мовних ресурсів, так і створення індивідуально-авторських перекладацьких відповідників з урахуванням ситуації, контексту, фонових знань і особистісних характеристик номінатора.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке «лакуна»? Які різновиди лакун ви знаєте?
2. Що таке «реалія»? Які категорії реалій вам відомі?
3. Поясніть явище квазіреалій
4. Які прийоми перекладу реалій виділяє Р. Зорівчак?
5. Які способи перекладу реалій пропонують С. Влахов і С. Флорін?

Рекомендована література

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). М.: Междунар. отношения. 1975. 240 с.
2. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). М. : Издательство института общего среднего образования РАО. 2001. 224 с.
3. Галь Нора. Слово живое и мертвое (Из опыта переводчика и редактора). 4-е изд., доп. М.: Книга, 1987. 592 с.
4. Демецька В. В. Теорія адаптації: крос-культурні та перекладознавчі проблеми : [монографія]. Херсон : Норд. 2006. 378 с.
5. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад : на матеріалі англомовних перекладів укр. прози / Р.П. Зорівчак. – Львів : Львів. держ. ун-т, 1989. – 216 с.
6. Катфорд Дж. К. Лингвистическая теория перевода: об одном аспекте прикладной лингвистики [пер. с англ.]. М.: Едиториал УРСС. 2004. 208 с.
7. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : [учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.]. М.: Высшая школа. 1990. 253 с.
8. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства: [підручник]. Вінниця : Нова Книга. 2008. 512 с.
9. Ребрій О. В. Вступ до перекладознавства : конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2016. 116 с.
10. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.

ЛЕКЦІЯ 9

Проблема перекладу онімів і фразеологізмів

План

1. Проблеми перекладу онімів
2. Особливості перекладу фразеологізмів і квазіфразеологізмів

1. Проблеми перекладу онімів

Аналізуючи ситуацію, що склалася навколо власних назв у лінгвістичній теорії перекладу, В. С. Віноградов пише, що «на перший погляд може здатися, що переклад власних назв не становить особливих труднощів», і навіть «перекладом це називається вельми умовно, адже, як правило, власні назви транскрибуються або транслітеруються».

Причина такого спрощеного ставлення, очевидно, криється в мовній та функціональній специфіці онімів, про що свідчить їхнє визначення: «**Власні назви** – це вторинні знаки, створені на базі первинних знаків – загальних імен. Їхнє головне призначення: іменувати, виділяти та розрізняти однотипні об'єкти, в той час як головна функція загальних імен – називати, аби повідомляти значення. Власні назви набувають свого значення лише при встановленні їхнього зв'язку з об'єктами і лише тоді стають мовними знаками». Імена в художніх творах посідають проміжне становище між іменами реальних та вигаданих предметів, тому що (а) їхні денотати конструюються на основі досвіду художника, але не обов'язково існують в дійсності; (б) вони створюються за моделями імен реальних або нереальних предметів.

В художньому творі онім перетворюється на стилістичний засіб, який виконує функцію «орієнтира у часі та просторі». Імена в літературних творах часто використовуються для експліцитної та імпліцитної передачі різноманітних повідомлень. Для перекладача важливо усвідомлювати, що ці твори «працюють» на двох рівнях – «текстовому» (level in text), на якому сюжетні елементи вступають в зв'язок один з одним, та «позатекстовому» (above-text level), на якому імена власні можуть функціонувати для передачі семантичних, соціально-семіотичних та звуко-символічних значень безпосередньо від письменника до читача відносно персонажа, місця або предмета, про які йдеться. У перспективі перекладу важливе значення має класифікація, згідно з якою імена власні поділяються на дві категорії: звичайні (conventional) та навантажені (loaded). Звичайні оніми є «невмотивованими» об'єктами перекладу через те, що вони не несуть очевидного семантичного навантаження, а перекладачеві немає необхідності адаптувати їх морфологічно чи фонологічно, пристосовуючи до системи цільової мови. «Навантажені» імена власні є «вмотивованими» об'єктами перекладу; їхній діапазон варіює від таких, що «ледве натякають», до «відверто експресивних».

У вітчизняній перекладацькій традиції «навантажені» імена власні також характеризуються як «характеристичні» або «промовисті». При передачі нехарактеристичних власних імен перед перекладачем не виникає значних проблем перекладу, оскільки вони лише зобов'язують перекладача накопичити певний багаж знань і опанувати необхідні професійні навички. Натомість, творчість у передачі власних назв починається в той момент, коли перекладач зустрічається з так званими смисловими (значущими, промовистими, номінативно-характеристичними) іменами та прізвиськами.

У перекладацькому арсеналі з опрацювання онімів виділяються **три головних стратегії**. **Перша** скерована на форенізацію тексту перекладу і передбачає збереження форми вихідного оніму з очевидною втратою прихованого змісту. Такий тип перекладу визначається як «ономастичний відповідник», який відтворює фонографічну оболонку слова з тим чи іншим ступенем близькості до оригіналу. Цю стратегію обрав, зокрема, В. Морозов, працюючи над перекладом творів Р. Дала. Внаслідок цього в україномовного реципієнта «Матильди» майже немає шансів зрозуміти, що ім'я Міс Гані насправді означає «люба, мила» (від англ. honey); що прізвисько Транчбул утворено внаслідок поєднання двох вельми промовистих англійських лексем – trunch (скорочено від truncheon – «поліцейський кийок») та bull («бик»); що прізвисько батьків Матильди Вормвуд означає «полин, прикрість, гіркота»; що ім'я Брюс Боттроттер (від англ. bog-trotter) є принизливим прізвиськом для ірландця і означає дослівно «той, хто мешкає на болоті»; що ім'я Найджел Гікс є так само принизливим, адже англійське hick, від якого воно утворене, означає «провінціал, селяк» (Дал, Матильда, переклад В. Морозова).

Внаслідок транскодування іншомовних назв часто виникають не притаманні приймаючій мові звуко- чи літеросполучення. Аби уникнути цього, можна зробити певний відступ від загальних правил, скерований на зручнішу вимову імені в приймаючій мові, особливо якщо цього вимагає характер тексту, що перекладається. Крім того, можливі звукосполучення, які будуть викликати в приймаючій мові небажані асоціації з лексикою зниженого регістру, включаючи вульгаризми та лайку. В романі Дж. Р. Р. Толкіна про пригоди Гобіта згадується назва свята Durin's Day, яка містить у своєму складі антропонім (якщо антропонімом можна назвати ім'я гнома): “Stand by the grey stone when the thrush knocks,” read Elrond, “and the setting sun with the last light of Durin's Day will shine upon the key-hole.” “Durin, Durin!” said Thorin. “He was the father of the fathers of the eldest race of Dwarves, the Longbeards, and my first ancestor: I am his heir.” (Tolkien, *The Hobbit or There and Back Again*)

Усвідомлюючи потенційну небезпечність транслітерації цього оніму, перекладачка обирає варіант практичної транскрипції, який мінімізує потенційну втрату евфонії (гармонійний добір звуків у тексті художнього твору) при перекладі: – Стань при сірому камені в Даринів

день, щойно заклацає дрізд, – прочитав Елронд, – і призахідне сонце промінням останнім осяє шпарину замка. – Дарін, Дарін! – загукав Торін. – Він був праотцем найдавнішого племені гномів – Довгобородих – і моїм першим предком: я його спадкоємець. (Толкін, Гобіт або Туди і Звідти, переклад О. О'Лір, с. 63)

Натомість інший перекладач цього твору робить вибір саме на користь транслітерації, внаслідок чого український відповідник набуває небажаної схожості з лайливим словом, вносячи в текст перекладу хибні конотації: – Стань біля сірого каменя, де стукає дрізд, – прочитав Елронд, – і призахідне сонце останнім променем Дурінового дня вкаже замкову шпарину. – Дурін, Дурін! – вигукнув Торін. – Він був прабатько одного з двох племен гномів – Довгобородих – і предок мого діда. (Толкін, Гобіт, або мандрівка за Імлисті гори, переклад О. Мокровольського, с. 57)

Друга й третя стратегії відтворення онімів у перекладі скеровані на доместикацію твору і передбачають або заміну вихідного оніму іншомовним аналогом або власне його переклад. При заміні оніму іншомовним аналогом відбувається культурна адаптація твору, яку перекладознавці схильні в цілому пояснювати прагненням перекладача, для якого звичайність (*ordinariness*) імені важливіша за звукову схожість з оригіналом, «піти на поступки читачеві-дитині». Обсяг і ступінь таких «адаптивних поступок» може варіювати від незначних змін у правописі задля наближення оніму до фоно-морфологічної норми мови перекладу аж до повної його заміни.

Адаптація як спосіб україномовного відтворення власних назв з англomовних творів є в цілому нетиповою і використовується перекладачами, як правило, тільки тоді, коли власна назва або виступає основою для словесної гри, або репрезентує певні асоціації, виникнення яких у дитячої аудиторії перекладеного твору видається маловірогідним.

Переклад оніму є можливим у тих випадках, коли (1) в основі власної назви лежить загальна назва, узуальний еквівалент якої може бути так само використаний у перекладі в якості оніму (іноді з морфологічними трансформаціями, спричиненими різницею в традиціях формування онімів різними мовами), чи (2) структурно онім розкладається на низку узуальних загальних морфем, для кожної з яких підбирається власний відповідник у мові перекладу (калькування).

Проаналізуємо детальніше на прикладі топоніму *Mirkwood* (Tolkien, *The Hobbit or There and Back Again*). Перший варіант перекладу Чорний ліс (Толкін, Гобіт, або мандрівка за Імлисті гори, переклад О. Мокровольського) близький до оригіналу, оскільки *mirk* означає «темрява»; можемо також припустити, що автор обрав саме його, оскільки «чорний» більше нагадує реальний топонім, ніж «темний», який скоріше сприймається як епітет (згадайте, наприклад, українське «ой, в лісі, лісі темному...»).

Другий варіант перекладу Морок-ліс (Толкін, Гобіт або Туди і Звідти, переклад О. О'Лір) свідчить про глибину ментального усвідомлення вихідної одиниці. Лексема морок у першому словниковому значенні («відсутність світла», «темрява», «темнота») так само може вважатися прямим еквівалентом *mirk*, але на додачу вона має друге – алегоричне – значення («щось безвідрадне, безнадійне, сумне»), яке надає топоніму більшої промовистості. Сюди також варто додати наявність беззаперечної алітераційної асоціації та відсилку до української фольклорної традиції, в якій «морок» – це демонологічний образ, різновид нечистої сили, який затьмарює розум і змушує людину божеволіти. Зважаючи на описувані у цьому лісі події, така віднесеність видається більш ніж доречною. Як наслідок, маємо цілий «жмут» сенсів, кожний з яких може акцентуватися під час читацької перцепції.

Особливо складним стає завдання перекладача в тих випадках, коли онім має прецедентний або алюзивний характер. Прецедентним іменем вважають індивідуальне ім'я, пов'язане з широко відомим текстом або ситуацією, свого роду складний знак, при вживанні якого в комунікації здійснюється апеляція не власне до денотату, а до набору диференційних ознак даного прецедентного імені [Захаренко 1997]. Прецедентність може мати як внутрішньокультурний, так і крос-культурний характер. У другому з цих випадків читач приймаючої мови, особливо дитина, скоріше за все, не матиме у своїй когнітивній базі набору асоціацій, що зумовлюють прецедентність даного імені, отже, його заміна в перекладі видається цілком виправданою. Прикладом такого прецедентного імені є *March Hare* (Березневий Заяць).

Якщо ж джерелом прецедентного імені виступає третя культура, то представники мови оригіналу та мови перекладу матимуть приблизно однакові шанси на його адекватну інтерпретацію, однак у випадку з дитячою та юнацькою аудиторією історико-культурологічний коментар так само може виявитися корисним. Наприклад у Дж. Свіфта знаходимо такий онім: *He desired I would stand like a Colossus, with my legs as far asunder as I conveniently could.* (Swift, *Gulliver's Travels*)

Тут йдеться про відому античну статую Колоса Родоського, хоча друга частина оніму (*Colossus of Rhodes*) в тексті оригіналу не згадується. В перекладі додається не тільки друга частина імені, а й відповідний коментар: Він попросив мене стати чимось на зразок Колоса Родоського* і якнайширше розставити ноги, що я й зробив (*Величезна статуя бога сонця Геліоса, споруджена 280 р. до н. е. на острові Родос і зруйнована землетрусом через 56 років. За переказами, ноги статуї впиралися в береги по обидва боки гавані і правили за ворота для проходження кораблів). (Свіфт, Мандрі Гуллівера, переклад М. Іванова, с. 45).

Алюзивність оніму пов'язується з його здатністю до встановлення складної структури внутрішньотекстових та інтертекстуальних зв'язків, а здатність характеризувати персонаж за допомогою алюзивного імені

спирається на можливість переносу значення на основі схожості окремих рис зовнішності, характеру, певних властивостей героя.

Дослідження специфіки перекладацького відтворення одиниць ономастикону показує, що оніми виступають невід'ємною складовою членування простору художньої картини світу не тільки як її «наповнювачі», а й як одиниці, що отримують у тексті якісну характеристику і створюють відповідний образ. Саме тому переклад онімів часто виходить за рамки напіваавтоматизованого транскодування, змушуючи перекладачів шукати творчих шляхів спочатку вилучення, а потім і відтворення прихованого змісту, закладеного автором твору.

2. Особливості перекладу фразеологізмів і квазіфразеологізмів

У системоцентричному перекладознавстві неодноразово робилися спроби систематизувати підхід до перекладу **фразеологічних одиниць** (далі – ФО – стійких словосполук зі складною семантикою, які заповнюють лексичну систему мови), зокрема, на основі теорії еквівалентності. Наприклад, В. Н. Комісаров виокремлює компоненти значення ФО, релевантні для вибору їх відповідників у мові перекладу: 1) переносний (образний); 2) прямий (системний), що складає основу образу; 3) емоційний; 4) стилістичний; 5) національно-етнічний.

ФО відрізняються постійним складом і єдиним значенням, а тому мають відтворюватися в «готовому вигляді», що становить проблему для перекладача.

Визначивши джерела виникнення фразеологічних одиниць та їх основні ознаки, а також проаналізувавши типи перекладу ідіом, доречно вести мову про основні способи перекладу фразеологічних одиниць: фразеологічним еквівалентом, фразеологічним аналогом, калькуванням, описовим перекладом, контекстуальними замінами.

Найкращим способом перекладу образної фразеології без сумніву є використання відповідного фразеологізму в рідній мові. Застосування цього способу перекладу забезпечує не тільки передачу змісту, але й відтворення образності та експресивності англійського виразу.

Фразеологічний еквівалент. Такі образні фразеологічні одиниці в рідній мові, які повністю відповідають по змісту якому-небудь англійському фразеологізму і які базуються на одному з ним образі перекладаються за допомогою еквівалентів (інтернаціональні вирази, які несуть біблійно-міфологічний чи літературний характер):

An old dog will learn no new tricks. — *Старого пса новим фокусам не навчиш.*

Фразеологічні аналоги. Кількість образних фразеологічних одиниць, які співпадають по змісту та образності в англійській та рідній мовах, порівняно невелика. Значно частіше перекладачеві треба використовувати український фразеологізм, аналогічний по змісту англійському, але, який базується на іншому образі, як наприклад:

1. *The leopard cannot change his spots.* — *Кривого дерева не виправиш.* // *Щербатого горщика ніколи не поправиш.* // *З чорного kota білого не зробиш.*

2. *A friend in need is a friend indeed.* — *При горі та в лиху годину пізнаєш вірну людину.* // *У пригоді пізнати приятеля.*

3. *Like master, like man.* — *Який пастух, така і череда.* // *Яка хата, такий тин.* // *Який батько, такий син.*

Використання відповідного аналогу забезпечує такий же адекватний переклад англійського фразеологізму, як і у випадку існування фразеологічного еквівалента.

Дослівний переклад (калькування) фразеологічних одиниць. Іноді перекладач, намагаючись зберегти образність оригіналу при перекладі фразеологізму, який немає ні еквіваленту, ні аналогу в рідній мові, вдається до дослівної передачі образу в іноземній фразеології. Такий спосіб може бути застосований в тому випадку, якщо в результаті калькування отримаємо вираз, образність якого легко сприймається українським читачем та не створює враження непридатності загальноприйнятим нормам української мови. Іноді при дослівному перекладі англійського фразеологізму використовують вставні слова: як говориться, як кажуть; ніби підкреслюючи цим, що іноземна фраза приведена дослівно. Дослівний переклад не є фразеологічним перекладом, бо він не використовує готові фразеологічні одиниці, які є у мові перекладу, а кожного разу створює новий образний зворот, чужий рідній мові, хоча і зрозумілий:

1. *What is sauce for the goose is the sauce for the gander.* — *Що для гуски приправа, те й для гусака приправа.*

2. *One swallow does not make a summer.* — *Одна ластівка не робить літа.*

Описовий переклад. Якщо англійський фразеологізм не має в рідній мові еквіваленту або аналогу, а дослівний переклад міг би привести до малозрозумілого буквалізму, перекладачеві необхідно відмовитись від передачі образності та використовувати описовий переклад – з поясненням змісту фразеологічної одиниці за допомогою вільного сполучення слів:

One man's meat is another man's poison. — *Про смаки не сперечаються.*

Контекстуальні заміни при перекладі полягають в тому, що перекладач намагається знайти таку українську ФО, яка хоча і не відповідає по значенню англійському фразеологізму, але з достатньою точністю передає його зміст у даному конкретному контексті:

1. *You can take a horse to the water, but you cannot make him drink.* — *Силою не будеш милою.* // *Силою колодязь копати — води не пити.*

2. *You never know what you can do till you try.* — *Ділу діло вчить.* // *Навички майстра роблять.* // *Очі бояться, а руки роблять.*

3. *Dog does not eat dog.* — *Свій своєму не ворог.* // *Собака собаці хвоста не відкусить.*

Маючи справу з фразеологічними одиницями при перекладі перекладач повинен не тільки знати обидві мови, але й вміти аналізувати стилістичні та

культурно-історичні аспекти вихідного тексту у порівнянні з можливостями мови, яка перекладається.

Квазіфразеологізми визначаються як псевдоузуальні стійкі авторські словосполучення, що набувають ознак узуальності виключно в контексті створеного автором художнього твору. Маркерами усталеності квазіфразеологізмів виступають: 1) авторський коментар; 2) коментар персонажа; 3) референційна або асоціативна співвіднесеність з узуальною ФО, яка виступає структурно-семантичною основою квазіфразеологізму і може імплікуватися рецептором або експлікуватися – частково (в складі самої одиниці), або повністю (в контексті ситуації). Левову частку визначених нами квазіфразеологізмів складають авторські прислів'я та приказки, які надають глибини створюваному в художньому творі фантастичному світу, сприяють його цілісному сприйняттю. В авторському тексті квазіприслів'я у мові персонажів отримують відповідний авторський коментар, який не тільки забезпечує адекватну інтерпретацію утворення, а й верифікує його квазіузуальний статус в очах потенційних реципієнтів, наприклад: *But “third time pays for all” as my father used to say...* (Tolkien, *The Hobbit or There and Back Again*).

Зазначений квазіфразеологізм є спробою відтворити середньовічне англійське прислів'я, значення якого Дж. Р. Р. Толкін пояснює «важливістю третьої спроби, що має бути вдалою і перекреслити дві невдалі попередні спроби». В українській мові немає фразеологізованих узуальних еквівалентів чи аналогів даної ФО, тому у варіанті О. Мокровольського використовується описовий переклад, максимально наближений до предметного компонента оригіналу: Але третій раз вирішальний, як любив казати мій батечко... (Толкін, *Гобіт, або мандрівка за Імлисті гори*, переклад О. Мокровольського, с. 211). У перекладі О. О'Лір, навпаки, пропонується фразеологічний еквівалент, однак його переносне значення («при смерті, ледь живий») суперечить авторському задуму. Використання такого аналога можна пояснити лише бажанням перекладачки надати ситуації образності, підкресливши експресивність застосованих мовних засобів. Можливо, вона мала на меті зробити вислів більш «народним», оскільки його вживає гобіт, фантастична істота, що, за описом самого Дж. Р. Р. Толкіна, близька до простолюду. Якщо це дійсно так, то використання фразеологізму з вираженням національним компонентом, хоч і зі зміною переносного значення, є виправданим: Втім, «до смерті три чисниці», як любив казати мій батько... (Толкін, *Гобіт або Туди і Звідти*, переклад О. О'Лір, с. 220).

Отже, існують такі способи перекладу фразеологічних одиниць – переклад фразеологічним еквівалентом, фразеологічним аналогом, описовим перекладом, контекстуальними замінами та калькуванням, але найкращим способом перекладу образної фразеології, без сумніву, є використання відповідного фразеологізму в рідній мові. Застосування цього способу

перекладу забезпечує не тільки передачу змісту, але й відтворення образності та експресивності англійського виразу.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке «онім»? Які функції виконують оніми у тексті?
2. В чому полягають труднощі перекладу онімів?
3. Які різновиди ФО вам відомі? Які способи перекладу ФО існують?
4. Що таке «квазіфразеологізми»? В чому полягають труднощі їх перекладу?

Список рекомендованої літератури

1. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. М. : Издательство института общего среднего образования РАО. 2001. 224 с.
2. Галь Нора. Слово живое и мертвое (Из опыта переводчика и редактора). 4-е изд., доп. М.: Книга, 1987. 592 с.
3. Демецька В. В. Теорія адаптації: крос-культурні та перекладознавчі проблеми : [монографія] / В. В. Демецька. – Херсон : Норд. 2006. 378 с.
4. Катфорд Дж. К. Лингвистическая теория перевода: об одном аспекте прикладной лингвистики [пер. с англ.]. М.: Едиториал УРСС. 2004. 208 с.
5. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : [учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.]. М.: Высшая школа. 1990. 253 с.
6. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства: [підручник]. Вінниця : Нова Книга. 2008. 512 с.
7. Ребрій О. В. Вступ до перекладознавства : конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2016. 116 с.
8. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.

Навчальне видання

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичних занять з дисципліни
«ОСНОВИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА»

(для здобувачів вищої освіти I курсу денної та заочної форм навчання спеціальності 035 «Філологія» спеціалізації 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська»)

Укладач Альона Юріївна Бовт

Оригінал-макет А.Ю. Бовт

Підписано до друку _____
Формат 60x84^{1/16}. Папір типогр. Гарнітура Times.
Друк офсетний. Умов. друк. арк. _____. Облік.видав.арк. _____
Тираж ____ екз. Вид. № _____. Замовл.№ _____ Ціна договірна.

**Видавництво Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля**

Адреса видавництва: м. Київ, вул. Іоанна Павла II, 17
Телефон: +38 (050) 218 04 78, факс (064 52) 4 03 42
e-mail: vidavnictvosnu.ua@gmail.com.